

Rapportage monitor- en evaluatieonderzoek pilot praktijkgericht programma en nieuwe leerweg vmbo

Rapportage monitor- en evaluatieonderzoek pilot praktijkgericht programma en nieuwe leerweg vmbo

September 2022

Wouter van Casteren

Frank Studulski

Tyas Prevoo

Ruud Gerards

Sabine Baumann

Marjolein Muskens

Consortium ResearchNed, KBA Nijmegen, Universiteit Maastricht, SEO, Sardes

© 2022

Dit onderzoek is (mede) gefinancierd door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek.

	Managementsamenvatting	4
	Inleiding	8
1	Achtergrondschets nieuwe leerweg	10
2	Rapportage over de nulmeting bij pilotscholen	22
3	Analyse voortgangsrapportages praktijkgericht programma's	34

Managementsamenvatting

De komende jaren vindt er in het vmbo een pilot plaats waarin er nieuwe praktijkgerichte programma's (pgp's) worden ingevoerd in de gemengde leerweg (gl) en de theoretische leerweg (tl). Op de vmbo-gl of vmbo-tl-scholen in de pilot krijgen leerlingen een praktijkgericht programma. Het pgp is een belangrijk element van de zogeheten nieuwe leerweg; uiteindelijk kan de pilot dienen als voorbereiding op een samenvoeging van vmbo-gl en vmbo-tl tot één leerweg: de nieuwe leerweg gtl. De pilot vindt plaats in het huidige stelsel (waarin vmbo-gl en vmbo-tl twee leerwegen zijn) waarbij het praktijkgericht programma (hierna: pgp) als onderdeel in beide leerwegen is toegevoegd.

Doelen en gewenste effecten

Het pgp en de nieuwe leerweg hebben diverse (beleids-)doelen. De nieuwe leerweg heeft als doelen:

- 1 Leerlingen beter voorbereiden op de keuze voor en de daadwerkelijke overstap naar het vervolgonderwijs (mbo en havo);
- 2 Alle leerlingen in het vmbo praktische ervaring laten opdoen in en buiten de school;
- 3 Verbeteren van de herkenbaarheid van het vmbo;
- 4 Overzichtelijkheid vergroten door het aantal leerwegen in het vmbo te verminderen.

Het pgp richt zich op de leerling voorbereiden en laten oriënteren op vervolgonderwijs (mbo en havo) door het aanbieden van praktische, realistische opdrachten in en buiten de school. 'Praktisch en realistisch' betekent dat er in alle gevallen betrokkenheid is van buiten de school (bedrijfsleven, instellingen, overheden, vervolgonderwijs) bij de totstandkoming van het onderwijsprogramma en realistische opdrachten. Belangrijk daarbij is het aanspreken van diverse leerstijlen van jongeren en de ontwikkeling van brede praktische vaardigheden.

De doelen van de nieuwe leerweg en het pgp hebben raakvlakken met elkaar en ze overlappen ook deels, maar uiteindelijk zijn ze niet helemaal hetzelfde. De pgp's leveren een belangrijke bijdrage aan de doelen van de nieuwe leerweg. Daar waar de doelen elkaar overlappen, zoals de eerste twee doelen van de nieuwe leerweg, versterken zij elkaar.

Monitor- en evaluatieonderzoek

De komende jaren gaan we met dit monitor- en evaluatieonderzoek volgen of de verwachte doelen en effecten van het pgp daadwerkelijk behaald worden. Het onderzoek bestaat uit een aantal onderdelen, te beginnen met een analyse van plannen van scholen en een 'nulmeting' om de startsituatie van scholen in beeld te brengen. Vervolgens worden gedurende de looptijd van de pilot (schooljaren 2021-2022 tot en met 2023-2024) gelijktijdig een procesevaluatie en monitor- en effectevaluatie uitgevoerd.

De procesevaluatie betreft een kwalitatief onderzoek met casestudies waarin nagegaan wordt wat er gebeurt in de scholen en welke verklaring hiervoor gevonden kan worden. De monitor- en effectevaluatie zal inzicht geven in kwantitatieve uitkomsten, zoals doorstroom en studiesucces in mbo en havo. De monitor vervult ook een reflectie en feedbackfunctie. Relevante informatie uit de monitor kan worden teruggekoppeld aan de pilotscholen en is ook interessant voor het landelijk beleid. Hiermee ondersteunt het onderzoek de scholen in het 'onderzoekend' vormgeven van de pgp's, en wordt het onderzoek verrijkt met kennis uit de praktijk. De inzichten die voortkomen uit de verschillende deelonderzoeken worden aan het eind van het onderzoek verwerkt in een plan voor opschaling naar alle vmbo-scholen in Nederland.

Het voorliggende rapport doet verslag van de eerste fase van het onderzoek: de planevaluatie en kwalitatieve nulmeting. Dit rapport geeft achtereenvolgens 1) een achtergrondschets van het beleidskader Sterk beroepsonderwijs, waar het praktijkgerichte programma en de nieuwe leerweg een onderdeel van zijn. Dit onderdeel kwam tot stand op basis van documentanalyse en gesprekken op beleidsniveau, 2) een beeld van de startsituatie op basis interviews met een selectie van 30 pilotscholen, en 3) een analyse van de voortgangsrapportages van 117 pilotscholen.

Wat was de startsituatie en waar staan scholen nu?

De belangstelling voor deelname aan de pilot was groot. In totaal meldden 330 scholen zich in 2020 aan, waarvan er 136 zijn gestart. Na de loting in december 2020, zijn scholen in de eerste helft van 2021 gestart met de voorbereiding. In september 2021 is een groot deel van de pilotscholen gestart met het aanbieden van de licentievrije pgp's aan leerlingen in leerjaar 3 van de gl of tl. Een ander deel start in september 2022 met de licentiegebonden pgp's. In het najaar van 2021 zijn vier vavo-scholen toegevoegd aan de pilot en in mei 2022 zijn nog eens 41 pilotscholen ingeloot voor het aanbieden van een (tweede) pgp en starten voorts 12 scholen met een nieuw programma: Techniek en innovatief vakmanschap.

Scholen die zijn gestart met het licentievrije pgp, hebben dit in de helft van de gevallen als keuzevak aan leerlingen aangeboden. De aantallen leerlingen per school die het pgp hebben gevolgd variëren sterk, van 10 tot wel 150 leerlingen per school. Er is veel aandacht gegaan naar zowel de inhoud als de didactiek, de contacten met het bedrijfsleven en de interne organisatie, waarbij de uitwerking van het eindexamenprogramma van SLO (mei 2021) voor veel scholen een steun in de rug was. Veel scholen zoeken nog naar een goede invulling voor praktijkopdrachten, vanuit een betekenisvolle en realistische context, afgeleid uit vraagstukken in het bedrijfsleven. De scholen hebben zich veelal gericht op de organisatie van het pgp zelf en zullen andere onderdelen – zoals de mogelijke integratie met LOB – pas op een later moment uitwerken. Ook wordt er nagedacht over toekomstige betrokkenheid van avo-docenten en eventuele integratie met het profielwerkstuk en de stage.

Belemmerende en bevorderende factoren pgp

Corona heeft de ontwikkeling van de pgp's vanzelfsprekend belemmerd, maar desondanks geven de meeste pilotscholen aan dat ze op schema zijn. Vooral de relaties met mbo-instellingen en het bedrijfsleven hebben te lijden gehad onder corona en kunnen in betere omstandigheden nog verder uitgewerkt worden. Verder meldt ongeveer de helft van de scholen een tekort aan personele capaciteit voor (de ontwikkeling van) het pgp (zowel op het vlak van expertise als in termen van aantallen leraren). Andere belemmerende factoren zijn tijdgebrek, problemen met inroostering, gebrek aan geschikte lokalen of materialen. Soms lijken ook de (praktische) basisvaardigheden van leerlingen onvoldoende om op niveau met een pgp te starten.

Scholen die al ervaring hadden met praktijkgerichte programma's (zoals Beta Challenge Programma, Jonge MAVO Ondernemers, Onderzoekend & Ontwerpend Leren of al langer bestaande ervaring met het programma Technologie & Toepassing), hebben daar baat bij in de huidige pilot, onder andere omdat de praktijkgerichte visie van de pilot aansluit bij die van deze scholen. Andere gunstige factoren die scholen noemen zijn: enthousiasme van het docententeam, aansluiting bij de visie op de school, steun en betrokkenheid van de schoolleiding, voldoende tijd en continuïteit van het team. Ook valt op dat sommige scholen melden dat de aanstelling van een bedrijvenmakelaar/-netwerker een positieve impuls geeft aan de samenwerking met werkgevers en dat deze soms al aanwezig is in verband met Sterk Techniek Onderwijs (STO).

Aandachtspunten

Tot nu toe was de samenvoeging van de gemengde leerweg en de theoretische leerweg binnen het vmbo tot één nieuwe leerweg beoogd in augustus 2024. Op dit moment is echter niet zeker of deze planning gehandhaafd wordt. Na de zomer van 2022 stuurt minister Wiersma een brief aan de Tweede Kamer waarin hij nader ingaat op de invoering van de nieuwe leerweg. (<https://www.nieuweleerweg.nl/nieuws/@20490/planning-nieuwe-leerweg/>)

Ook het monitoronderzoek laat zien dat een aantal aspecten voor zowel beleid als het onderwijsveld op dit moment niet duidelijk zijn:

- Hoeveel eindexamenvakken gaan leerlingen precies volgen in de nieuwe leerweg? Dat is nog niet vastgesteld. OCW geeft er voor de nieuwe leerweg op dit moment de voorkeur aan om slechts zes vakken, waaronder het pgp, verplicht te stellen. Het Platform-TL, SPV en de VO-raad hebben aangegeven dat zij er de voorkeur aan geven om zeven vakken (inclusief pgp) verplicht te stellen voor alle leerlingen. Een voordeel hiervan is o.a. dat iedere leerling dan automatisch doorstroomrecht heeft tot het havo na het behalen van het diploma. Over de vraag of het 5 + 1 of 6 + 1 wordt, wordt op dit moment het gesprek gevoerd. Hiermee is momenteel ook nog niet duidelijk hoe de aansluiting qua vakken op het havo er precies uit komt te zien.
- Hoeveel vakken gaan leerlingen in leerjaar 3 van de nieuwe leerweg volgen? Momenteel volgen leerlingen in leerjaar 3 van de gl 11 vakken + een beroepsgericht programma, en in tl 11 vakken + een extra avo-vak. In de huidige situatie moeten zowel de gl- als de tl-leerlingen vervolgens in het vierde leerjaar in zes vakken

- examen afleggen. In het derde leerjaar volgen gl- en tl-leerlingen dus zeker 6 vakken waarin zij geen eindexamen zullen doen. Verschillende partijen waaronder SPV pleit ervoor om in de nieuwe leerweg het aantal vakken in leerjaar 3 terug te brengen, naar bijvoorbeeld acht vakken. Een besluit hierover moet nog genomen worden.
- Het is nog de vraag of er een centraal examen of een schoolexamen voor het praktijkdeel komt.
 - Voor vmbo-t en vmbo-gl heeft de invoering van het pgp een verschillend effect; voor vmbo-t is het een toevoeging van een praktijkgericht element in het curriculum dat er eerder niet was. Voor vmbo-gl, de leerweg die al een praktijkvak bevatte, betekent de invoering van het pgp een verschuiving van focus van meer specifieke beroepsvaardigheden naar meer algemene vaardigheden zoals plannen, communiceren, systematisch werken, organiseren en werknemersvaardigheden. De vraag is daarom in hoeverre het pgp het beroepsbeeld en -perspectief voor leerlingen uit de vmbo-gl zal verbeteren.
 - In de pilot zijn docenten vrijgesteld van bevoegdheidseisen voor het praktijkgerichte vak. De vraag is of er een aanvullende opleiding of scholing zal (moeten) komen. Tijdens de looptijd moet duidelijk worden hoe de huidige stand van zaken rondom bevoegdheden aansluit op het pgp.
 - Daarnaast is er ook onduidelijkheid over de algehele uitwerking en opzet van de nieuwe leerweg. Gaat het om een brede en integrale vernieuwing van het vmbo-gl/-tl onderwijs, of blijft het bij het invoegen van een pgp in het curriculum?

Komend schooljaar (2022-2023) zullen de al gestarte pilotscholen hun pgp voortzetten en zullen de overige pilotscholen starten met hun pgp. Dit onderzoek blijft de ontwikkeling van de pgp's in de pilotscholen de komende jaren op de voet volgen.

Dit is de eerste monitorrapportage die de ontwikkeling, invoering en uitvoering beschrijft van *praktijkgerichte programma's* (hierna: pgg of pgg's) in het kader van de 'nieuwe leerweg' die in de plaats komt van de gemengde en theoretische leerweg in het vmbo.

Deze eerste rapportage bestaat uit drie in wezen afzonderlijke verslagen.

- Een achtergrond- en beleidsschets, die mede is gebaseerd op gesprekken met de leden van de strategische werkgroep nieuwe leerweg (september/ oktober 2021, net na de start van de eerste licentievrije pgg's).
- Een verslag van de gesprekken die in de periode september/ oktober 2021 zijn gevoerd met 30 pilotscholen voor een pgg.
- Een verslag van de analyse van 117 voortgangsrapportages die de pilotscholen gezamenlijk hebben ingeleverd per 1 december 2021.

In december 2020 is bepaald dat 136 scholen konden deelnemen aan een pilot met een pgg. Binnen die 136 pilot-scholen waren (minimaal) 36 plekken gereserveerd voor scholen met een Technologie & Toepassing (T&T) programma. In totaal zijn er nu 51 pilotscholen met een T&T programma. De pilot richt zich in eerste instantie op de invoering van een pgg voor leerlingen. De periode januari -juli 2021 is gebruikt als een voorbereidingsperiode. In mei 2021 zijn de concept-examenprogramma's voor de licentievrije pgg's gepubliceerd door SLO. In de pilot-scholen is vervolgens in de aanloop naar het nieuwe schooljaar 2021-2022 vaak nog hard gewerkt om het programma daar goed op aan te laten sluiten. Vanaf september 2021 hebben de meeste pilotscholen (een deel van de) leerlingen in het derde leerjaar laten starten met het nieuwe praktijkonderdeel. De invoering is voor de scholen uiteraard gecompliceerd door de coronapandemie. Bij scholen is ook nagevraagd in hoeverre dit de start van de pilot heeft belemmerd of vertraagd.

In deze rapportage geven we in het eerste onderdeel een schets van de beleidsontwikkeling. Deze is primair gebaseerd op een document- en plannenanalyse en vervolgens aangevuld met inzichten uit de interviews met de leden van de landelijke strategische werkgroep¹. Dit onderdeel geeft een inzicht in de doelen die zijn verbonden aan de invoering van het pgg. In het tweede deel van de rapportage wordt verslag gedaan van 30 gesprekken met pilotscholen. Uit de 136 pilotscholen zijn 30 scholen gekozen voor een casusonderzoek. De scholen zijn geselecteerd op basis van landelijke spreiding, programma, schoolgrootte en schoolsamenstelling. Van deze 30 scholen worden er 20 voor een periode van vier jaar gevolgd. Tien scholen wisselen ieder jaar in het casusonderzoek. In deze eerste fase bestond het casusonderzoek enkel uit een

¹ Geïnterviewden zijn Susan van den Heuvel (OCW), Jan van Nierop en Jacqueline Kerkhoffs (Stichting Platforms VMBO -SPV), Ineke Munter (Platform TL), Gertrud van Erp (VNO/NCW), Ilonka Lourenz (VO-Raad), Rico Vervoorn (MBO Raad), Marc Janssen (HAVO Platform), Monja Lize Antens en Muriël de Mönnink (SLO).

(groeps)gesprek met één of (vaak) meerdere) direct betrokkenen (projectleiders) bij de pilot met het pgg in de school. In het derde deel van deze monitorrapportage wordt verslag gedaan van een analyse van de voortgangsrapportages die 117 pilotscholen voor de licentievrije programma's hebben aangeleverd bij DUS-I per 1 december 2021². Deze voortgangsrapportage was een verslag van de activiteiten van het eerste jaar. In het afgelopen jaar is het aantal pilotscholen nog uitgebreid. In de volgende monitorrapportage zullen deze scholen ook worden meegenomen in deze analyse.

² Deze voortgangsrapportages waren bij de analyse nog niet beoordeeld door DUS-I en soms onvolledig.

Het beleidsvoornemen is om de komende jaren de theoretische leerweg en gemengde leerweg (hierna resp. tl en gl) samen te voegen tot de nieuwe leerweg gtl waarin voor alle leerlingen een ppg wordt opgenomen. Deze achtergrondschets beschrijft de context waarbinnen dit wordt ingevoerd, de beargumentering ervan en welke uitkomsten verwacht worden. Het beschreven transitiepad bepaalt ook welke zaken en bijbehorende variabelen gedurende het onderzoek gemonitord en geëvalueerd moeten worden.

Input voor de achtergrondschets komt uit het volgende:

- *Een literatuurstudie* (beleidsnota's, kamerbrieven en onderzoek).
- *Interviews* met stakeholders (directies vmbo en mbo bij OCW en vertegenwoordigers van overige landelijke partijen die lid zijn van de strategische werkgroep nieuwe leerweg³. Deze interviews zijn in de tweede helft van 2021 afgenomen).

Beoogde opzet nieuwe leerweg

Binnen de pilot (binnen het huidige stelsel) volgen alle leerlingen (startend in leerjaar 3) een ppg en 11 theoretische vakken zoals Nederlands en wiskunde. Aan het eind van leerjaar 3 kiezen leerlingen een vakkenpakket waarin zij examen doen. Dat vakkenpakket bestaat in elk geval uit Nederlands, Engels, het ppg, de verplichte vakken lichamelijke oefening, maatschappijleer en kunst, aangevuld met ten minste drie overige theoretische vakken⁴.

De nieuwe leerweg is een stelselverandering ten opzichte van de bestaande gemengde leerweg en theoretische leerweg:

- In de gemengde leerweg volgen leerlingen thans gemiddeld 4 tot 6 uur per week een beroepsgericht programma en doen eindexamen in vijf avo-vakken, op hetzelfde niveau als leerlingen in de tl. Als leerlingen recht willen hebben op doorstroom naar havo, dan dienen zij examen te doen in een extra avo-vak. Leerlingen die voldoen aan de eisen hebben doorstroomrecht en mogen niet geweigerd worden. Scholen mogen eigen toelatingsbeleid formuleren voor leerlingen die niet aan de eisen voldoen. Het beroepsgerichte programma in de gl behelst dat leerlingen een profiel kiezen uit een aanbod van tien profielen waaruit ook de leerlingen in de kader- en basisberoepsgerichte leerwegen kiezen.

³ Geïnterviewden zijn Susan van den Heuvel (OCW), Jan van Nierop en Jacqueline Kerkhoffs (Stichting Platforms VMBO -SPV), Ineke Munter (Platform TL), Gertrud van Erp (VNO/NCW), Ilonka Lourenz (VO-Raad), Rico Vervoorn (MBO Raad), Marc Janssen (HAVO Platform), Monja Lize Antens en Muriël de Mönnink (SLO).

⁴ Website Sterk beroepsonderwijs.

- In de theoretische leerweg doen leerlingen thans eindexamen in zes avo-vakken en geen examen in een beroepsgericht programma. De leerlingen kiezen wel een profiel, waarbij er een keuze is uit vier profielen (techniek, zorg & welzijn, economie en landbouw/groen). De profielkeuze bepaalt vooral het vakkenpakket waarin de tl-leerling examen doet.

In de nieuwe leerweg wordt het praktijkdeel voor alle tl-en gl-leerlingen op dezelfde manier ingevuld met een ppg. De tl-leerlingen volgen in de pilot een licentievrij programma, de gl-leerling kan een licentiegebonden of licentievrij programma worden aangeboden. Voor de licentiegebonden programma's is een licentie vereist. Deze licentiegebonden programma's zijn grotendeels technisch van aard en vereisen bepaalde voorzieningen zoals geschikte leslokalen, lesmaterialen en docenten.

In de ppg's ligt een accent op een goede oriëntatie en voorbereiding op het (beroepsgerichte) vervolgonderwijs. Dat kan betekenen dat voor de gl-leerlingen de invulling van het praktijkdeel verandert. Dat wil zeggen dat het mogelijk minder beroepsgericht en meer gericht op generieke vaardigheden gaat worden in vergelijking met de praktijkoefening in de bestaande profielen (zie ook verderop).

In hoeveel vakken de leerlingen uiteindelijk exact eindexamen zullen doen in de nieuwe leerweg is nog onduidelijk. OCW geeft er voor de nieuwe leerweg op dit moment de voorkeur aan om zes vakken (inclusief ppg), verplicht te stellen. Het Platform-TL, SPV en de VO-raad hebben aangegeven dat zij er de voorkeur aan geven om zeven vakken (inclusief ppg) verplicht te stellen voor alle leerlingen⁵. Dit onder andere om de doorstroom naar havo mogelijk te maken voor alle deelnemers. OCW voert hierover nog gesprekken met diverse partijen, het gaat hierbij vooral om politieke besluitvorming.

Ook is nog niet bepaald hoeveel vakken leerlingen moeten volgen in leerjaar 3 van de nieuwe leerweg. Momenteel volgen leerlingen in leerjaar 3 van de gl 11 vakken + een beroepsgericht programma, en in tl 11 vakken + een extra avo-vak. In de huidige situatie zijn zowel de gl- als de tl-leerlingen vervolgens in het vierde leerjaar verplicht om in zes vakken eindexamen te doen. In het derde leerjaar volgen leerlingen dus zeker 6 vakken waarin zij geen eindexamen zullen doen. Verschillende partijen waaronder SPV pleit ervoor om in de nieuwe leerweg het aantal vakken in leerjaar 3 terug te brengen, naar bijvoorbeeld acht vakken. De redenering hierachter is dat leerlingen dan nog steeds kunnen kiezen tussen vakken aan het eind van het derde leerjaar, maar dat leerlingen tegelijk niet nodeloos alle vakken hoeven volgen. Dit zou goed zijn voor de motivatie⁶. Een besluit hierover moet nog genomen worden.

Achtergrond: Programma Sterk beroepsonderwijs

In de brief *Sterk beroepsonderwijs* kondigde het ministerie van OCW begin 2017⁷ aan in te zetten op een structurele verankering van de doorlopende leerroutes vmbo-mbo. De brief bevat een voorstel om de gl en tl in het vmbo te combineren en enkele

⁵ Vo-raad: FAQ's webinar nieuwe leerweg in het vmbo 14 april 2021

⁶ <https://www.platformsvmbo.nl/themas/nieuwe-leerweg/inrichting-nieuwe-leerweg>

⁷ Ministerie van OCW (2017). *Sterk beroepsonderwijs*. Den Haag: OCW

aanvullende maatregelen om de doorstroom naar het vervolgonderwijs te verbeteren. Ook is het doel om de herkenbaarheid, beeldvorming en organiseerbaarheid van het vmbo te verbeteren.

Sterk beroepsonderwijs: een korte beleidscontext

De versterking van de beroepskolom (vmbo-mbo-hbo) werd al bepleit door de commissie Boekhoud (2002)⁸. In de Doorstroomagenda beroepsonderwijs werd betoogd dat het beroepsonderwijs een eigen plaats in het onderwijsstelsel verdient, naast het avo. Dit werd 'de beroepskolom', waarin scholen en instellingen aandacht zouden moeten richten op:

- het identificeren en zoveel mogelijk laten ontplooiën van talenten van alle leerlingen;
- nauwe samenwerking met het regionale en sectorale bedrijfsleven, zodat uitnodigend, aantrekkelijk beroepsonderwijs in een krachtige leeromgeving ontstaat;
- het realiseren van doorlopende, beroepsgerichte leerlijnen voor leerlingen.

De overtuiging was dat hiermee een aantrekkelijke leerroute zou ontstaan naast het avo; een tweede 'koninklijke route'⁹. In het rapport 'Vensters op de toekomst van het vmbo' uit 2008 adviseerde de Adviesgroep vmbo om de programmastructuur in het vmbo te vereenvoudigen en te flexibiliseren¹⁰. De Adviesgroep onderstreepte dat het vmbo geen eindonderwijs is en zich moet richten op het voorbereiden van leerlingen op vervolgonderwijs. De Adviesgroep kende een belangrijke rol toe aan loopbaanoriëntatie en –begeleiding (LOB) waarmee elke leerling het vermogen dient te ontwikkelen om goede loopbaankeuzes te maken¹¹. Voor LOB is een model ontwikkeld¹² gericht op loopbaanleren. De vijf loopbaancompetenties zijn ook opgenomen in het kader voor de nieuwe leerweg (SLO / Sterk beroepsonderwijs)¹³. Sinds 2016 is LOB opgenomen in de examenprogramma's vmbo. Scholen hebben de vrijheid zelf te bepalen hoe ze LOB invullen, maar het moet in elk geval terugkomen in het profielvak.

⁸ Commissie Boekhoud (2002). *De doorstroomagenda beroepsonderwijs. Advies van de commissie Boekhoud aan de minister van OCW. Zoetermeer: Ministerie van OCW*

⁹ Karsten, S. (2016). *De hoofdstroom in de Nederlandse onderwijsdelta. Een nuchtere balans van het mbo. Antwerpen / Apeldoorn: Garant*

¹⁰ Adviesgroep VMBO (2008). *Vensters op de toekomst van het VMBO. Eindadvies. Den Haag: Adviesgroep VMBO*

¹¹ Berg, E. van den, Heyma, A., Mulder, J. en Brekelmans J., Voncken, E. (2017). *Vernieuwing van het vmbo, reconstructie van de beleidstheorie, in opdracht van NRO, door SEO Economisch Onderzoek, ecbo en Bureau Turf*

¹² Kuijpers, M., Vogels, M., Kronenberg, N., Hoboken, M. van en Kerkhoffs, J. (2011). *Keuzes in ontwikkeling, loopbaanreflectiegesprekken van docenten in het vmbo, Utrecht: Stichting Platforms vmbo*

¹³ 'Loopbaancompetenties': a. *Kwaliteitsreflectie (wat kan ik het best en hoe weet ik dat?); b. Motievenreflectie (waar ga en sta ik voor en waarom dan?); c. Werkexploratie (waar ben ik het meest op mijn plek en waarom daar?); d. Loopbaansturing (hoe bereik ik mijn doel en waarom zo?); e. Netwerken (wie kan mij helpen mijn doel te bereiken en waarom die mensen?)* Bron: *Sterk Beroepsonderwijs (2020). Kader praktijkgerichte programma in de nieuwe leerweg (versie januari 2020), ontwikkeld door de SLO*

In 2018 is een programma ontwikkeld voor de versterking van het beroepsonderwijs vmbo-mbo, eveneens getiteld *Sterk beroepsonderwijs*, met drie actielijnen:

- 1 *Focus op sterker samenwerken in de regio*. In elke regio is er een functionerend netwerk vmbo-mbo-arbeidsmarkt voor de opleidingssectoren met regionale meerwaarde.
- 2 *Structureel verankeren routes vmbo-mbo in wetgeving*. Elke regio biedt doorlopende routes passend bij het regionale onderwijsaanbod. Leerlingen in de basis- en kaderberoepsgerichte leerwegen hebben de mogelijkheid om een mbo niveau 2 opleiding vanuit de vertrouwde omgeving in het vmbo af te ronden.
- 3 *Een nieuwe leerweg*. De gl en tl worden samengevoegd, ten behoeve van een verbeterde aansluiting op het vervolgonderwijs (mbo en havo). Alle leerlingen volgen praktijkgericht onderwijs, ongeacht hun doorstroomwens (mbo of havo).

Deze actielijnen zijn bevestigd in de brief *Op weg naar versterkt beroepsonderwijs in elke regio*¹⁴. Met een praktische beroepsoriëntatie en beroepsbeelden kan de gtl versterkt worden. Verschillende scholen hebben hier zelf al initiatief in genomen, omdat ze zien dat een praktisch programma ook voor tl-leerlingen, leidt tot een verhoogde motivatie bij leerlingen en een verbeterde aansluiting op het vervolgonderwijs. Het beleidsinitiatief tot een Nieuwe leerweg sluit hiermee aan bij een deels reeds bestaande praktijk.

Waarom de nieuwe leerweg: beleidsdoelen en nevedoelen

De subsidieregeling voor de pilot praktijkgericht gl en tl stelt in de toelichting dat de aansluiting vanuit de gtl en de tl op het vervolgonderwijs (mbo en havo) beter kan en moet. Veel leerlingen ervaren problemen bij de overstap naar mbo, vaak omdat duidelijke beroeps- en praktijkbeelden ontbreken. Leerlingen, het bedrijfsleven en vervolgoopleidingen hebben baat bij een verrijking van het theoretische leren met een praktisch programma. De toevoeging van een praktisch onderdeel dient daarom bij te dragen aan een beter onderbouwde keuze voor vervolgonderwijs en een betere voorbereiding en aansluiting op dat vervolgonderwijs (mbo en havo).

De geïnterviewden benadrukken daarbij ook dat de beeldvorming over het vmbo bij ouders en kinderen vaak negatief is; het nieuwe pgp kan studenten (en ouders) een betere en meer reële kijk geven op het vmbo en het vervolgonderwijs. Het pgp is ook een manier om LOB beter vorm te geven; een pgp draagt immers bij aan een betere oriëntatie. Sommige geïnterviewden stellen dat het pgp ook inhoudelijk wat anders biedt; het nieuwe vak is een ander onderwijsconcept, dat andere competenties van leraren vraagt: coachende vaardigheden, toepassing van theoretische kennis in een praktische situatie, werken aan de samenhang tussen vakken. In de pilot hebben de docenten een ontheffing van bevoegdheidseisen voor het praktijkgerichte vak. De vraag is of er een aanvullende opleiding of scholing moet komen. Het bevoegdheidsstelsel wordt door geïnterviewden als niet optimaal getypeerd. De pilot geeft ook de ruimte om dit te onderzoeken.

¹⁴ Ministerie van OCW (2019). *Op weg naar versterkt beroepsonderwijs in elke regio*, Den Haag: OCW

Bij leerlingen gaat het om vaardigheden zoals plannen, communiceren, systematisch werken, organiseren, werknemersvaardigheden en een beroepshouding die door het ppg versterkt worden. Deze vaardigheden zijn voor de doorstroming naar het havo niet direct van belang, hoewel plannen en systematisch werken hier wel (indirect) een positief effect op kunnen hebben. Voor de aansluiting vmbo-havo is het belangrijk genoemd dat ook het havo meegaat in de veranderingen en een praktijkcomponent gaat bevatten¹⁵.

Per saldo noemen geïnterviewde stakeholders de nieuwe leerweg vooral geslaagd als er een goed beroepsbeeld bij de leerling kan ontstaan, waarbij een beter beeld is van de mogelijkheden van de leerling en de mogelijkheden die er zijn in het vervolgonderwijs (mbo en havo en daarna). Ambitie is dan dat een doorgaande lijn naar zowel mbo als havo beter zichtbaar wordt en erkend wordt met een heldere plek in het onderwijssysteem.

Er zijn ook meer praktische redenen voor de invoering van de nieuwe leerweg. Dalende leerlingaantallen maken het in stand houden van verschillende leerwegen voor scholen uitdagend. De nieuwe leerweg maakt een meer robuust aanbod (minder versnipperd) en tegelijkertijd een hogere onderwijskwaliteit mogelijk. De invoering van de nieuwe leerweg moet het vmbo ook overzichtelijker maken. Daarnaast is het belangrijk om -vanwege de snelle verandering van de arbeidsmarkt - goed aan te sluiten bij de regionale arbeidsmarkt, waarbij samenwerking met andere partijen meerwaarde biedt (bijvoorbeeld door het medegebruik van apparatuur en lokalen).

Andere doelen: vakmanschap en gelijke kansen

In het Coalitieakkoord (2022) zijn de vraag naar vakmanschap en het bieden van gelijke kansen (opnieuw) belangrijke thema's voor het onderwijs. Beide thema's hangen samen met de vraag op de arbeidsmarkt naar goed geschoolde vakmensen; inzet op vakmanschap in combinatie met gelijke kansen betekent dat de toegang tot beroepsopleidingen die goede baanperspectieven bieden optimaal is en voor alle bevolkingsgroepen gelijke kansen biedt. De nieuwe leerweg is hiervoor ook relevant, omdat die gericht is op een betere aansluiting en voorbereiding op mbo-opleidingen. Dat kan tot meer en betere vakmensen leiden. Anderzijds zijn er ook signalen dat de concrete vakvaardigheden in de huidige gemengde leerweg kunnen afnemen ten gunste van generieke vaardigheden. Dat zou voor bepaalde leerlingen de route naar vakmanschap juist kunnen belemmeren.

Voor de inzet op gelijke kansen is in het ppg ten eerste een verbeterde LOB van belang. Door elke leerling de eigen talenten en ambities te laten ontdekken, komen meer leerlingen op de voor hen juiste plek terecht en groeit de kansengelijkheid. Ook de manier van leren in de ppg's speelt hierbij een rol. Enerzijds kan praktijkgericht leren beter passen bij leerlingen die liever niet theoretisch leren. Voor hen kan de nieuwe leerweg aantrekkelijker zijn en zo leiden tot meer doorstroom binnen deze groepen naar

¹⁵ Deze ontwikkeling is ook in gang gezet. Ongeveer 30 havo scholen werken aan de 'havo-p': de ontwikkeling van een praktijkvak, mede om de aansluiting vmbo-havo-hbo te verbeteren.

mbo-4 opleidingen of havo-hbo. Anderzijds doen vormen van open en onderzoekend leren een beroep op zelfstandige leervaardigheden en assertiviteit, die bij bepaalde leerlingen meer dan bij andere leerlingen reeds aanwezig kunnen zijn, waardoor zij in het pgp een voorsprong kunnen hebben en die via het pgp nog kunnen vergroten. Het is dan aan de begeleidende leraren om ervoor te zorgen dat elke leerling optimaal tot zijn of haar recht komt in praktijkgericht leren en de leerling daarin te coachen. Het is zaak om in dit onderzoek ook op dat soort aspecten te monitoren, dat wil zeggen de vraag of alle type leerlingen in gelijke mate van het pgp kunnen profiteren.

Doelen en indicatoren voor de monitoring van de pgp

De doelen en opbrengsten van de nieuwe leerweg zijn ook op het niveau van de betrokken actoren te beschrijven. Elk van de onderstaande doelen en beoogde effecten, die deels overlappen voor verschillende actoren, is te vertalen in *indicatoren* die in de komende jaren in de monitoring van de nieuwe leerweg in beeld zijn te brengen.

	Doel
Leerlingen/ouders	<ul style="list-style-type: none"> Ontdekken waar leerling goed in is en leuk vindt Goed voorbereid naar vervolgonderwijs dat bij de leerling past Vereenvoudiging van het stelsel van leerwegen mavo/g/tl Stimulering van motivatie door betekenisvolle en realistische opdrachten
Docenten	<ul style="list-style-type: none"> Professionalisering door het opdoen van nieuwe (praktische) kennis en vaardigheden en meer en actuele kennis van het beroeps- en werkveld Ontwikkeling van coachende vaardigheden Nadere invulling en versterking van LOB Draagt bij aan onderwijsvernieuwing Bevoegdheden
Vmbo-school	<ul style="list-style-type: none"> Professionalisering, meer praktijkkennis bij docenten Meer gemotiveerde leerlingen Verbetering kwaliteit LOB Verruiming van het voorzieningenaanbod (praktijkfaciliteiten) Meer contact met bedrijven en het mbo Randvoorwaarde: gaat niet ten koste van de algemeen vormende vakken (idealerweise: versterkt over de volle breedte het curriculum, dus ook de avo-vakken) Kosten van invoering van het pgp
Mbo	<ul style="list-style-type: none"> Betere studiekeuze Betere inhoudelijke aansluiting op de mbo-opleiding Betere algemene voorbereiding op het mbo Minder uitval, hoger rendement, meer tijd in het rooster voor andere zaken
Havo	<ul style="list-style-type: none"> Betere studiekeuze Betere motivatie voor het havo Minder doubleren Minder uitval Minder switchen
Bedrijfsleven	<ul style="list-style-type: none"> Meer contact en samenwerking met het vmbo Betere inhoudelijke aansluiting op de beroepspraktijk Via de weg van betere rendementen en studiekeuze op het mbo uiteindelijk meer en betere vaklui

Indicatoren voor de monitoring zijn hiermee:

- Tevredenheid en motivatie bij leerlingen.
- Een beter voorbereide keuze voor het mbo blijkende uit:
 - minder uitval,
 - minder doubleren,
 - minder switchen in het mbo,
 - minder overstap van havo naar mbo.
- Oordeel bij leerlingen en schoolleiders over aansluiting op vervolgonderwijs.
- Oordeel bij leerlingen en schoolleiders over de verbinding tussen theorie en praktijk.
- Ontstaan onderwijsaanbod met praktische opdrachten uit het regionale arbeidsaanbod.
- Versterking van de arbeids- en beroepscompetenties bij leerlingen/studenten.
- Oordeel bij leerlingen en schoolleiders over verbeterde kwaliteit LOB.
- Samenwerking tussen vmbo en bedrijfsleven.
- Verbeterde organiseerbaarheid van het onderwijs.
- Vaardigheden en bevoegdheden bij docenten.

De indicatoren zijn in beeld te brengen door analyses op leerlingendata en andere data en de analyse van de resultaten van diverse enquêtes die bij leerlingen en schoolleiders worden afgenomen, zoals de LAKS-monitor en de bevraging van schoolleiders en leraren in het vmbo.

Invoeringstraject nieuwe leerweg: subsidieregeling piloten monitor

De beoogde invoering van de nieuwe leerweg is het schooljaar 2024-2025. De nieuwe leerweg kenmerkt zich door een praktijkcomponent in het curriculum. Met name voor de tl is dit zoals gezegd een nieuw element; leerlingen in de gl volgen al een beroepsgericht programma. Dat alle leerlingen in het vmbo praktijkgericht onderwijs volgen is een van de doelstellingen van sterk beroepsonderwijs. In 20/21 is een pilot praktijkgerichte programma's in de gl en tl gestart. In schooljaar 2021-2022 is in die pilot-scholen gestart met leerlingen die (vanaf leerjaar 3) het pgp volgen, met een geadviseerde omvang van 320 uur verdeeld over twee jaar. Aangezien de norm voor het vmbo 3.700 uur onderwijstijd is in vier jaar, en ervan uitgaande dat deze uren gelijk worden verdeeld over de jaren, gaat het om 17% van de onderwijstijd (zo'n driekwart schooldag per week).

De belangstelling voor deelname aan de pilot was groot. In totaal meldden 330 scholen zich aan, waarvan er 136 zijn gestart (december 2020)¹⁶. Dit betekent dat een groot deel van de aangemelde scholen is uitgeloot¹⁷. Op grond van de subsidieregeling pilot praktijkgericht programma voor gl en tl heeft de minister voor primair en voortgezet

¹⁶ Nieuwsbrief Sterkberoepsonderwijs, 9 december 2020

¹⁷ De scholen die uitgeloot zijn voor de pilot, kunnen het praktijkvak extra curriculaire aanbieden. Voor hen is een ondersteunend scholingsprogramma beschikbaar van SPV en Platform TL, bestaande uit zes modules: (1) visie op de leerweg, (2) ontwikkelen onderwijsprogramma, (3) de veranderde rol van de docent, (4) LOB, (5) evalueren en examineren, (6) samenwerken en netwerken met het mbo en bedrijven.

onderwijs in 2020 tot en met 2024 subsidie verstrekt (per aanvraag maximaal € 162.000) voor de volgende activiteiten:

- het doorontwikkelen van een pgp en het leveren van input voor vraagstukken rondom de nieuwe leerweg door het onderwijspersoneel;
- het opbouwen en onderhouden van een netwerk met het bedrijfsleven en maatschappelijke instellingen in de regio; en
- het opzetten of intensiveren van een samenwerking met het mbo ten behoeve van het opbouwen en onderwijzen van het pgp.

Het te ontwikkelen pgp moet voldoen aan een aantal randvoorwaarden. Het moet gaan om betekenisvolle en realistische praktijkopdrachten, waarbij een relatie gelegd wordt met uitdagingen waarmee werkgevers in de regio kampen. Daarnaast is de verwerking van LOB binnen het praktijkvak een opgave. Scholen worden inhoudelijk ondersteund door SLO in de vorm van informatie en toelichting, een online community en de ontwikkeling van examenprogramma's, die inhoudelijke randvoorwaarden formuleren. Scholen wordt echter veel ruimte geboden om het vak binnen de eigen visie en onderwijservaring vorm te geven. Een doel van de pilot is om met de ontwikkeling van de praktijkvakken een voorbeeld te bieden dat scholen ook in andere profielen kunnen gebruiken.

De monitor richt zich op het volgende.

- 1 Het in beeld brengen van de werkzame (succes) factoren en mechanismen in de pgp's de ervaringen van de pilotscholen worden vergeleken met een controlegroep.
- 2 De effectiviteit van de praktijk die in scholen wordt ontwikkeld: leidt de pgp ook tot betere doorstroom op basis van betere keuzes?
- 3 De randvoorwaarden en condities voor de nieuwe leerweg voor een zo groot mogelijk rendement van de nieuwe onderwijspraktijk en ten tweede voor de uitbreiding van de pilot met een pgp naar alle vmbo-scholen.

Een *procesevaluatie* moet uitwijzen waarom bepaalde effecten al dan niet bereikt worden en welke factoren, mechanismen en randvoorwaarden hierin een rol spelen. Hierin maken we waar mogelijk onderscheid tussen wat er nodig is om het pgp binnen de nieuwe leerweg in te voeren (*implementatiefase*) en wat er nodig is om het pgp en de nieuwe leerweg vervolgens in stand te houden (*uitvoeringsfase*). Ook wordt hierin de tevredenheid van betrokkenen meegenomen. De inzichten die voortkomen uit dit onderzoek worden verwerkt in een plan voor opschaling naar alle vmbo-scholen in Nederland.

De implementatiestrategie via een pilot-fase kent potentieel voordelen maar ook mogelijke nadelen, die in de monitoring van belang kunnen zijn:

Voordelen	Nadelen
<ul style="list-style-type: none">– Scholen hebben relatieve keuzeruimte.– Grotere betrokkenheid van de– Meer maatwerk op scholen (aansluiting bij regionale arbeidsmarkt).– Leren van de praktijk: gedurende de vier jaar kunnen de eisen aan het nieuwe praktijkvak worden bijgesteld.	<ul style="list-style-type: none">– De ontwikkeling via een pilotfase kost meer tijd en inspanning dan via een landelijk format.– Risico op te veel diversiteit in het veld (te ver uiteenlopende invullingen).– Kosten van invoering zijn waarschijnlijk hoger.– Er is een groep scholen die niet meedoet aan de pilots, maar waar de ontwikkeling wel kan doorgaan.

Pilot: uitgangsposities scholen verschillen sterk

De nieuwe leerweg gaat gelden voor onderling nogal verschillende scholen met verschillende uitgangsposities. Ten eerste is het hiervoor al kort beschreven onderscheid tussen de gl en de tl van belang. Sommige scholen bieden alleen gl aan, sommige alleen tl en andere de beide leerwegen. In de gl kiezen leerlingen net als de kader- en basisberoepsgerichte leerlingen een van de tien beroepsgerichte vmbo-profielen en volgen zij 4 tot 6 uur per week een beroepsgericht programma, vaak samen met basis- en kaderleerlingen. Het beroepsgerichte programma in de gl wordt ingevuld doordat leerlingen een profiel kiezen uit een aanbod van tien profielen waaruit ook de leerlingen in de kader- en basisberoepsgerichte leerwegen kiezen. De tl-leerlingen doen nu geen examens in een beroepsgericht programma.

Andere belangrijke verschillen tussen scholen zijn:

- Sommige scholen zijn onderdeel van een brede scholengemeenschap met ook havo en vwo, andere zijn een categorale mavo of herbergen enkel de vmbo-leerwegen zonder de theoretische leerweg. GL-scholen zijn altijd verbonden aan een vbo met kader en beroepsgericht onderwijs.
- De bestaande ervaring met praktijk- en beroepsgerichte componenten verschilt. Veel vmbo-scholen, ook in de tl, zijn al langer bezig om meer praktische en realistische opdrachten te ontwikkelen en de LOB te verbeteren, om de overstap naar de avo en het mbo te verbeteren. Zo zijn er de Techniekmavo's die al werken met een praktische component in het curriculum. De nieuwe leerweg sluit zoals al gezegd dus aan bij een ontwikkeling die op sommige scholen al gaande is.
- Sommige scholen hebben al ervaring met het programma technologie en toepassing (T&T). In de pilot zijn 51 scholen opgenomen die hier al mee werken. Dit programma omvat 240 uur en lijkt op het vak Onderzoek & ontwerpen in havo en vwo. Dit programma wordt in de pilot doorontwikkeld tot een pgp van 320 uur.

Vanwege de verschillen tussen scholen is aannemelijk dat de ene vmbo-school al veel praktijkruimte, materiaal en bevoegde of ervaren docenten heeft om een praktijkvak aan te bieden, terwijl een andere school nog nauwelijks over die faciliteiten beschikt. De pilot herbergt nog onzekerheden hoe de verschillende scholen dit praktisch gaan vormgeven. Belangrijke aspecten in de aanpak binnen pilotscholen zijn vanuit het bovenstaande:

- De visie op *inpassing* in het rooster: (combinaties van) schuiven, schrappen, integreren.
- De visie op *samenwerking* met partners, met name bedrijven, en hun rol bij praktijkopdrachten. Niet alle scholen hebben op basis van hun huidige praktijk veel contacten met bedrijven. Dit zal door scholen ontwikkeld moeten worden, mogelijk ook in samenwerking met andere scholen en in het netwerk van Sterk beroepsonderwijs. Uit de interviews blijkt op dit punt ook zorg dat het bedrijfsleven overvraagd wordt. Er is ook geen financiële compensatie voor de rol van het bedrijfsleven. Het onderhouden van de contacten vraagt voorts tijd; daarom wordt nu al in sommige regio's gewerkt met centrale loketten of regionale makelaars tussen scholen en bedrijfsleven (zoals voor sterk techniekonderwijs).

- De *rol van* vakdocenten en andere leraren; de pilot vraagt om veranderende competenties bij leraren en ondersteuners, afhankelijk van de invulling die de school kiest.
- De *integratie van LOB* in de praktijkcomponent. In feite is de praktijkcomponent er om de LOB te versterken, c.q. de beleidsdoelen van LOB en van de pilot overlappen sterk.
- De relatie met een al bestaande inzet op een praktijkcomponent in vmbo-tl/-gl.
- De relatie met andere initiatieven in het vmbo zoals Sterk Techniek Onderwijs.

Inspiratie en kaders voor de praktijkcomponent: concept examenprogramma's

Scholen die bij de pilot zijn betrokken, kunnen het praktijkvak vormgeven aan de hand van een kader dat is ontwikkeld door de SLO¹⁸. In het kader worden enkele inhoudelijke eisen gesteld aan het praktijkgerichte programma:

- Algemene praktijkgerichte vaardigheden.
- Systematisch werken.
- LOB.
- Specifieke kennis en vaardigheden (vastgestelde vmbo-examenprogramma's/ delen van mbo-programma's).

Dit is nader uitwerkt in de in mei 2021 verschenen concept examenprogramma's voor de pgp's voor de licentievrije programma's D&P, E&O, IT, Z&W, en T&T¹⁹. De pilot-scholen beproeven vanaf schooljaar 2021-2022 deze concept examenprogramma's. De programma's worden op basis van de ervaringen en de reacties vanuit het veld bijgesteld. De concept examenprogramma's bieden een nader kader voor de scholen om het praktijkvak vorm te geven. Het praktijkvak bestaat daarin uit zes onderdelen, waarvan de eerste drie voor alle pgp's gelijk zijn.

- A Praktische vaardigheden, zoals communiceren, (digitale) informativaardigheden, zelfsturing, en samenwerken.
- B Systematisch werken, zoals planmatig en vraaggericht werken.
- C Loopbaanoriëntatie en -begeleiding, zoals aan de hand van de praktijkcomponent reflecteren op de eigen kwaliteiten en motieven.
- D Werkvelden: de leerling voert praktische en realistische opdrachten uit in werkvelden die in het gekozen praktijkvak relevant zijn.
- E Programma-specifieke kennis en vaardigheden: de leerling gebruikt nader omschreven kennis en vaardigheden die specifiek voor het gekozen praktijkvak relevant zijn.
- F Vraagstukken: de leerling werkt aan nader omschreven vraagstukken, zoals duurzaamheid, die voor het gekozen praktijkvak relevant zijn.

¹⁸ Sterk Beroepsonderwijs (2020). *Kader praktijkgerichte programma in de nieuwe leerweg (versie januari 2020)*, ontwikkeld door de SLO

¹⁹ Voor de licentie-gebonden programma's zijn de examenprogramma's voor de pilot later beschikbaar en worden deze beproefd vanaf schooljaar 2022/2023.

Gedurende de pilot wordt het pgp in het 3^e of 4^e jaar afgesloten met een schoolexamen en dus geen landelijk vastgesteld examen²⁰. Hierdoor is er ruimte voor scholen voor een regionale inkleuring. De pilot moet uitwijzen of deze manier van afsluiten werkt en leidt tot de vergelijkbare beheersing van kennis en vaardigheden bij leerlingen. De afsluiting en beoordeling van het pgp is onderdeel van de zak/slaagregeling.

Hoe werkt het in de praktijk: alleen praktijkgericht programma toevoegen of is meer nodig?

Een belangrijke vraag is of enkel het toevoegen van een pgp volstaat, om te komen tot een nieuwe leerweg. Thans ligt binnen de pilot-scholen de focus sterk of geheel op de invoering van het pgp. De meeste geïnterviewden zien de nieuwe leerweg als een bredere verandering, waarvan het beeld op dit moment echter nog niet duidelijk is. Daarbij speelt mede een rol dat de nieuwe leerweg een perspectief biedt op een vervolg in mbo én in havo. Het enkel toevoegen van een pgp zou niet per se bijdragen aan de mogelijkheid om door te stromen naar havo. Het Platform TL heeft als voorzet enkele algemene richtlijnen geformuleerd die de school nader vorm kan geven binnen de nieuwe leerweg²¹:

- alle leerlingen hebben een loopbaandossier in combinatie met een verplicht stageplan;
- alle sectoren zijn in principe in het LOB-proces in beeld geweest;
- het profielwerkstuk bevat de onderdelen ‘onderzoek naar sectoren’, ‘stage-ervaringen’ en een ‘onderbouwing van de keuze van een vervolgopleiding’;
- iedere leerling heeft een procesbegeleider (mentor/LOB-er/tutor);
- leerdoelen zijn ook van toepassing op de praktische component;
- alle lessen herbergen variaties van theorie en praktijk.

Belemmerende factoren volgens stakeholders

Geïnterviewden zijn zich goed bewust van een aantal faalfactoren en uitdagingen. Geïnterviewden zien als belangrijkste opgaven (naast het adequaat ontwikkelen en invullen van een nieuw praktijkvak) de inhoudelijke relatie met andere vakken, de relatie met het bedrijfsleven, het verwerven van opdrachten, de opzet van een duurzame samenwerkingsstructuur in de regio, de toetsing en de aansluiting op het vervolgonderwijs. De vrees bestaat dat het een programma wordt dat je achter de laptop kunt doen of alleen maar een werkstuk is dat je op school doet. In het gehele traject naar een nieuwe leerweg zijn volgens geïnterviewden nu nog veel open einden en oningevulde onderdelen. Een onduidelijkheid is bijvoorbeeld hoeveel ruimte scholen hebben en houden om de nieuwe leerweg naar eigen smaak in te richten. Bij geïnterviewden is er de vrees dat de nieuwe leerweg te snel met wet- en regelgeving wordt dichtgeregeld. Daarbij is wel geopperd dat de nieuwe leerweg beter in de vorm van een *experiment* in plaats van een pilot had kunnen worden vormgegeven. Een experiment biedt scholen expliciet vrijheden om zaken uit te proberen. Een genoemd

²⁰ Website Sterk beroepsonderwijs.

²¹ Website Platform TL.

aandachtspunt is ook dat de lerarenopleidingen moeten meebewegen; zowel voor nieuwe als zittende leraren. De ppg's vragen mogelijk om een andere didactiek en vaardigheden van leraren. Een vraag is bijvoorbeeld of de leraar al die rollen moet vervullen of dat een andere taakverdeling/ specialisatie meer uitkomst kan bieden. Uit de gesprekken werd ook duidelijk dat de invoering van het ppg en de nieuwe leerweg afwisselend en door elkaar worden gehanteerd.

Per saldo noemen geïnterviewden de volgende onduidelijkheden en onzekerheden:

- Komt er een centraal examen of een schoolexamen voor het praktijkdeel?
- De opleiding en bevoegdheden van docenten; hoe sluit de huidige stand van zaken aan op de nieuwe leerweg en wat moet er veranderen?
- De aansluiting met de profielen van het havo (aantal vakken), en de eventuele ontwikkeling van een praktijkcomponent op het havo
- Gaat het vooral om een praktijkvak of om een geheel nieuwe leerweg en hoe werkt dit dan door op de huidige gl en tl?
- De borging van de duurzame betrokkenheid van het bedrijfsleven
- De betrokkenheid van de avo-vakken in het praktijkvak
- De verwevenheid van LOB met het praktijkvak en de kwaliteit van LOB
- De planning van de bijhorende wet- en regelgeving
- Het aantal examenvakken

Dit verslag bevat de resultaten van de eerste ronde interviews die zijn afgenomen bij 30 geselecteerde pilot-scholen die bezig zijn met een pgp.

Bij aanvang van het traject startten 136 pilotscholen met het pgp. In 2021 zijn ook vier vavo-scholen toegevoegd. Uit dat bestand aan pilotscholen zijn 30 scholen gekozen om deel te nemen aan casestudies om inhoudelijk de voortgang van de pilot en de ontwikkeling naar een nieuwe leerweg te volgen. Twintig scholen worden gedurende de gehele pilot-periode gevolgd, tien scholen wisselen elk monitorjaar.

Bij de keuze van de scholen is rekening gehouden met een regionale spreiding, de samenstelling van de school (aanbod van leerwegen en onderwijsniveaus), de grootte van de school en een spreiding over de verschillende pilots. De spreiding van de casestudies over de pilot is hieronder weergegeven.

Longitudinale steekproef	Wisselende tien scholen
- D&P: 4 scholen	- D&P: 2 scholen
- IT: 2 scholen	- IT: 1 school
- Z&W: 3 scholen	- Z&W: 2 scholen
- E&O: 3 scholen	- E&O: 2 scholen
- T&T: 5 scholen	- T&T: 2 scholen
- Licentiegebonden programma's: 3 scholen	- Licentiegebonden programma's: 1 school

Voor het schooljaar 2022-2023 moet worden besloten of er ook scholen worden toegevoegd die het nieuwe programma Techniek en Innovatief Vakmanschap (TIV) gaan uitvoeren of dat er scholen met meerdere pgp's worden toegevoegd aan het casusonderzoek.

In de periode september – half oktober 2021 zijn de 30 geselecteerde scholen via een onlinegesprek bevraagd op hun eerste ervaringen. Dit is gedaan aan de hand van een semigestructureerde vragenlijst. In deze fase is in één gesprek per school alleen gesproken met de direct betrokken projectleider, teamleider en/of leraar. Soms was dat gesprek met één persoon, vaak met twee personen.

De scholen zijn geïnterviewd aan het begin van het schooljaar; de pilot was net concreet gestart met een eerste instroom van leerlingen. De periode daarvoor hebben scholen gewerkt aan de voorbereiding van de invoering van het pgp. In mei 2021 verschenen de concept eindexameneisen van SLO. De scholen waren hierdoor nog maar heel kort met het pgp bezig. De vier scholen die een licentiegebonden programma gaan draaien, waren ten tijde van het interview nog niet begonnen, omdat de start van die programma's is uitgesteld tot schooljaar 2022-2023.

Alle interviewverslagen zijn gecodeerd in een Excel sheet die vervolgens dubbelblind (onafhankelijk van elkaar) zijn geanalyseerd door twee onderzoekers die hun conclusies elk hebben vervat in een verslag. Vervolgens heeft een synthese van die analyses en verslagen plaatsgevonden tot het voorliggende verslag.

De bevindingen zijn geordend aan de hand van de interviewvragen die zijn gesteld.

Visie op en doelen van de nieuwe leerweg

Bij de geïnterviewde pilot-scholen is vrijwel alom de gedachte ingedaald dat het bij het pgp om een andere vorm van praktijkleren gaat dan in de basis- en kaderberoepsgerichte leerwegen. Aangegeven is dat het met name voor de *gemengde* leerweg een forse verandering kan zijn, omdat het pgp een andere invulling heeft dan het beroepsgerichte vak dat in de gl bestaat. Dit gaat in tegen de aanvankelijke hypothese dat de samenvoeging van de gl en tl vooral voor de theoretische leerweg/mavoscholen een grote transitie is en juist wat minder voor de gemengde leerweg. Aan die aanname lag ten grondslag dat de bestaande mavoscholen weinig praktisch waren en dus moesten veranderen naar praktijkgericht leren, terwijl in de gemengde leerweg er al praktijkgericht geleerd werd en 'dus' de verandering minder groot zou zijn. Uit de eerste ronde interviews komt echter een ander beeld. Ten eerste blijkt dat veel scholen in de theoretische leerweg al wel ervaring hebben met praktijkgericht leren, zoals met Jonge MAVO Ondernemers, het Bèta Challenge Programma en de deelname aan praktijkgerichte keuzevakken. Anderzijds zijn de huidige tl-scholen niet 'belast' met een bepaalde omgang met praktijkleren en kunnen ze dat daardoor relatief open en vrij benaderen. Dat betekent niet dat de tl-afdelingen geen uitdaging zien of hebben. Dat begint al bij de praktijkruimtes en materialen die op een tl-school vaak (veel) minder beschikbaar zijn dan op andere vmbo-scholen. Ook het netwerk met bedrijven en de relatie met het mbo zijn meestal minder goed ontwikkeld. Voor de gemengde leerweg, zeker op scholen die naast de gl geen tl hebben, is de uitgangspositie anders en moet vaak de reeds bestaande omgang met praktijkleren worden verlaten voor wat anders. Dat leidt bij gl-afdelingen vaak tot zorgen dat goed werkende concepten en keuzevakken moeten worden opgegeven in de ruil voor het onzekere en vaak onduidelijke perspectief van het pgp en de Nieuwe leerweg.

De doelen van het nieuwe pgp zijn voor de meeste scholen wel helder. Vaak wordt een betere aansluiting met het vervolgonderwijs (met name mbo) genoemd: het doel is dat leerlingen een betere keuze maken. Daarnaast wordt gewezen op de praktische uitwerking: 'leren door doen', projectonderwijs, sturen op een 'andere leerling' met een aantal specifieke vaardigheden (samenwerken, netwerken, techniek gebruiken), op een andere manier dan via de boeken leren, verbreding van praktijkervaring, motivatie om te leren, en de buitenwereld naar binnen halen. Ook LOB wordt geregeld genoemd als een herkenbaar begrip bij de introductie van het nieuwe pgp. Uit de voorbeelden die genoemd worden, kunnen we afleiden dat de intentie voor het pgp breder is dan LOB.

Samengevat is het pgp voor tl-scholen te zien als een *vernieuwing* die in de vorm van een praktijkvak zo mogelijk relatief snel ingepast kan worden. Voor gl-scholen is het meer een verandering in het praktijkleren die echter tot meer hoofdbrekens en zorgen kan leiden. In het geval van het pgp kan een vernieuwing dus minder ingrijpend zijn dan een verandering.

Tegelijkertijd kunnen de scholen de uitwerking van de nieuwe leerweg nog niet helemaal overzien. Grosso modo zijn de twijfels daarin:

- Gaat de gl meer de kant op van de tl en gaan de echte vakvaardigheden in de gl daaronder lijden? Gehoord is wel de stelling: '*de nieuwe leerweg is een verrijking voor de theoretische leerweg, maar (mogelijk) een verarming voor de gemengde leerweg*'.

- Of wordt de tl meer zoals de gl en gaan juist de theoretisch lerende leerlingen daaronder lijden?
- Of worden gl en tl samen iets geheel nieuws?

Visie: apart vak of nieuwe leerweg

Er is een discussie in het veld gaande over de vraag op de nieuwe leerweg moet worden gezien als een vak of een brede vernieuwing (een leerweg). De meeste scholen geven aan dat het gaat om een nieuwe leerweg. De focus ligt nu weliswaar op de ontwikkeling van het pgp, maar de verwachting is wel dat het zich zal uitvouwen naar een nieuwe leerweg. Alleen is het voor de meeste betrokkenen nog niet duidelijk wat het beeld van die nieuwe leerweg dan is. Dat moet in de komende periode nog worden uitgewerkt. Het lange termijnperspectief van de nieuwe leerweg wijkt dus nogal af van de inzet op korte termijn, die vooral gericht is op het goed inregelen van het pgp. De meeste scholen geven daar invulling aan met een projectmatige aanpak, waarbij een thema voor leerlingen in een periode van 6 tot 8 weken wordt aangeboden (met een variatie van 2 tot 13 weken). Er zijn scholen die starten met een vraag uit het bedrijfsleven, maar er zijn er ook die een (fictief) eigen vraagstuk hebben ontwikkeld (zie ook verderop). Voorbeelden van thema's zijn: ontwerpen van een tiny house, een website maken, een social media campagne, een krant maken, een eco-scan van een bedrijf en de trailer van de toekomst ontwerpen. Bij het pgp IT blijkt dat bevraagde scholen eerst kiezen voor het op orde brengen van de basiskennis in het eerste kwartaal.

De omvang van de groepen die zijn gestart in het pgp varieert nogal. Er zijn scholen met 15-25 leerlingen in het pgp, maar er zijn ook scholen die grotere groepen leerlingen hebben laten starten (50-100 leerlingen). Deze scholen geven aan dat het werken met grotere groepen leerlingen meer organisatorische vraagstukken geeft.

De focus op het pgp lijkt vaak een keuze om de complexiteit van de verandering te verminderen en de nieuwe leerweg beheersbaar te maken. Geïnterviewden melden dat de school nu vooral heel druk is met het vormgeven van een goed praktijkgericht vak en het organiseren van opdrachten. Stap voor stap veranderen is dan het beste. Desgevraagd zien de meeste scholen dit zoals gezegd wel als een onderdeel van een brede verandering, maar het perspectief van een brede transitie naar een nieuwe leerweg is meestal nog vaag. Andere zaken die later opgepakt kunnen worden, zoals vakkenintegratie, worden dan nog even geparkeerd. Dat past bij een al-werkende-weg aanpak die veel scholen kenmerkt.

Op korte termijn zijn dan de belangrijkste uitdagingen voor scholen:

- Goede praktijkopdrachten maken.
- Opdrachten verbinden aan een adequate toetsing.
- (Duurzame) samenwerking met bedrijven opzetten en uitbouwen, gericht op opdrachten.
- Voor een aantal scholen: de balans tussen generieke vaardigheden en beroepsgerichte vaardigheden bepalen en de vakinhoud zien te behouden.

Binnen de groep scholen die is geïnterviewd blijkt dat vooral de licentiegebonden scholen vaak ook nog voor de korte termijn zoekende zijn naar een visie op het pgp en

een praktische invulling daarvan. Een voorbeeld is een techniekschool. Zij weten nog niet zo goed wat ze met de nieuwe leerweg aan moeten en er zijn vooral zorgen dat er minder praktijk komt in de nieuwe leerweg.

Op lange termijn komen daar, blijktens de interviews, nog diverse uitdagingen en uitwerkingen bij om tot een echt nieuwe leerweg te komen, zoals:

- Integratie van het profielwerkstuk in het ppg.
- Integratie van de avo-vakken in de nieuwe leerweg.
- Verdere integratie van LOB in het ppg en in een doorlopende praktijkgerichte leerlijn in het gehele vmbo.
- Uitbreiding van het aanbod van of de mogelijkheden binnen de praktijkgerichte leerroutes, zoals twee of drie hoofdroutes voor zorg, techniek en economie. Sommige geïnterviewden denken dat de Nieuwe leerweg uiteindelijk met twee of drie hoofdroutes zal worden ingevuld of mogelijk helemaal open zal zijn, los van een bepaald profiel.
- Opzet van een doorlopende leerlijn naar mbo en naar een ook meer op praktijkgericht leren ingerichte havo.
- Bevoegdheden en vaardigheden van docenten.
- En ten slotte de zorg op sommige scholen: hoe houden we de vakinhoud er voldoende in, naast de generieke leerdoelen in de nieuwe leerweg?

Volgens veel geïnterviewden is men wel met (delen) van deze langere termijn agenda bezig (zie ook verderop), maar er is nog geen duidelijke richting zichtbaar.

Hierbij past een belangrijke opmerking. De interviewvragen zijn mede ontleend aan het theoretisch kader dat in het kader van de monitoring is opgesteld. Dat kader geeft aanleiding tot vragen over bijvoorbeeld de integratie van de avo-vakken of van het profielwerkstuk in het ppg. Uit de interviews ontstaat de indruk dat die vragen de geïnterviewden soms aan het denken zetten en dan leiden tot antwoorden in de zin dat in de toekomst het een mogelijkheid is om bijvoorbeeld de avo-vakken (meer) te integreren in het ppg. Het is daarbij echter de vraag of geïnterviewden zelf spontaan iets hierover hadden gezegd als hen enkel open was gevraagd om te reflecteren op de voortgang en het perspectief van de pilots. In de komende rondes interviews moet daarom nog blijken in hoeverre de geschetste langere termijn ambities realistisch zijn. In het navolgende zijn de omgang en de ambities met de integratie van avo-vakken en LOB en dergelijke nog afzonderlijk beschreven.

Inspiratiebronnen voor scholen

Wat zien scholen als de inspiratiebronnen voor de nieuwe leerweg? Redelijk vaak is het concept examenprogramma van SLO expliciet genoemd als inspiratiebron. Als dat niet is genoemd, dan is er wel kennis van genomen en wordt het als uitgangspunt genomen. Vaak ook is de bestaande ervaring met vormen van praktisch werken een inspiratiebron. Dat is soms ervaring in de basis/kader-classes en soms (ook) ervaring met vormen van praktijkleren in vmbo-tl/mavo. Dat laatste betreft zoals gezegd programma's als Jonge Mavo Ondernemers, het Bèta Challenge Programma, de Techmavo en dergelijke. Ook ervaringen met Onderzoeken & Ontwerpen (O&O) en een Technasium in havo/

vwo worden meegenomen en ook eerdere ervaring met het al langer bestaande T&T-programma. In die zin sluit het praktijkvak geregeld aan bij de praktijkgerichte visie van de school.

Interne en externe werkverbanden

Er is binnen een pilot-school meestal een werkgroep van 3 tot 4 personen actief om het praktijkprogramma te ontwikkelen, voor te bereiden en uit te voeren. Dat team bestaat uit docenten en vaak een teamleider en/of coördinator. Soms zijn er (soms door omstandigheden zoals uitval of vertrek) maar een of twee personen dagelijks met de nieuwe leerweg bezig en soms is de werkgroep groter, tot maximaal zes tot zeven personen. Een enkele keer is er een extern projectleider aangesteld, maar doorgaans zijn het vaste medewerkers van de school. Samenstelling: merendeels vakdocenten, zowel avo als beroepsgerichte vakken en soms zijn er ook docenten uit de basis- en kaderberoepsgerichte afdelingen bij betrokken. Op tl-scholen is te zien dat vaak de vakdocent die het dichtst bij het profiel staat de kar trekt, zoals de economieleraar in een pilot E&O. Een klein aantal scholen geeft aan moeite te hebben om dit kleine werkverband samen te stellen of overeind te houden, bijvoorbeeld door personeelsverloop, ziekte, of gebrek aan personeel.

Samenwerking tussen vmbo-scholen

Tussen vmbo-scholen wordt zeker niet altijd samengewerkt of afgestemd over de nieuwe leerweg. Dat gebeurt redelijk vaak (ongeveer een kwart van de gesproken scholen) wel in verband van Sterk Techniekonderwijs (STO), waarbij in sommige STO-regio's de nieuwe leerweg een aparte samenwerkingslijn is binnen het STO-verband. Uit de eerste ronde interviews komen aanwijzingen dat de tl-scholen die eerder niet aangesloten waren bij een STO-verband, vanwege de nieuwe leerweg dat nu wel interessant gaan vinden. Daarbij speelt ook de mogelijkheid een rol om in een STO-verband de contacten met het bedrijfsleven over praktijkopdrachten en stages en dergelijke te coördineren en een gezamenlijk makel- en schakelpunt voor het bedrijfsleven in te richten.

Los van STO is er (nog) weinig afstemming en samenwerking tussen vmbo-scholen over de nieuwe leerweg. Dat is vaak een gevolg van het feit dat de andere scholen te ver weg zijn, of dat een school een uniek aanbod heeft in een regio en daarom weinig aan afstemming heeft. Zoals in het geval van groen vmbo, een vakschool of een school die vindt dat men al heel ver is met het ppg en daarom weinig meerwaarde in afstemming ziet. Andere scholen zien nog te veel verschillen in deze pilotfase tussen scholen en willen zich nu eerst focussen op de eigen invulling van een ppg. Enkele scholen melden wel een vrij sterke afstemming, waarbij men met andere vmbo-scholen in de regio bezig is om ppg's vorm te geven waarbij leerlingen ook bij ander scholen faciliteiten en kennis kunnen gebruiken. Sommige scholen hebben de ambitie om in een latere fase meer te gaan samenwerken in de regio, zoals voor intervisie, om opdrachten uit te wisselen en de samenwerking met bedrijven te coördineren.

Een plek in het lesrooster vinden

Enigszins tegen de verwachting in, is in de interviews meestal niet gebleken dat het nu een grote uitdaging is om ruimte in het lesrooster te vinden voor het ppg. Met de inroostering wordt praktisch omgegaan. De ruimte wordt gevonden in de keuzeruimte die er reeds was en zo nodig ook door iets te schaven aan de uren voor andere vakken. Vaak zijn er een of twee dagdelen van in totaal 4-6 uur per week gereserveerd voor het ppg, vaak in meerdere blokken van 6 à 10 projectweken, met een stage erin. Hierbij moet opgemerkt worden dat uit de analyse van de voortgangsrapportages (representatief voor alle pilotscholen) blijkt dat ongeveer een kwart van de pilotscholen meldt problemen te hebben of gehad te hebben met de inroostering van het ppg (zie p26).

Roostertechnisch geeft een aantal scholen aan dat er ook wel uitdagingen zijn. De bestaande schoolorganisatie en het bestaande rooster spelen daarbij natuurlijk een rol. Zo maakt het veel uit of de school werkt met 45 minuten roosters, blokken van 80 minuten of met blokken van 3 uur (een dagdeel). Vaak wordt een inzet van 4 uur in de week genoemd, maar er is veel variatie hierin. Sommige scholen hebben een apart dagdeel voor het ppg gereserveerd, ook in verband met de afstemming met het mbo en eventueel andere vmbo-scholen.

Het relatieve gemak (niet voor elke school) van roosteraanpassingen is mede een gevolg van de stap-voor-stap-aanpak die er vaak is. Op langere termijn zijn er zoals gezegd vaak ambities om de nieuwe leerweg verdergaand in te richten met een vakkenintegratie en dergelijke. Dan is een (veel) grotere aanpassing van het lesrooster waarschijnlijk nodig. Sommige scholen denken dat daar minimaal enkele jaren voor nodig zijn en dat dan het rooster dan 'op z'n kop gaat'.

Welke vaardigheden wil men leerlingen vooral aanleren?

In de concept eindexamenprogramma's van SLO staat bij ieder ppg een aantal vaardigheden genoemd: communiceren, informatievaardigheden, zelfsturing, samenwerken, werken binnen een organisatie en werkomgeving. Aan de pilotscholen is gevraagd of de in het ppg beoogde vaardigheden meer zijn gericht op generieke of meer op beroepsvaardigheden. De meeste pilotscholen geven aan dat het (meer) gaat om generieke vaardigheden, zoals probleemanalyse, creatieve oplossingen bedenken, presenteren, en aan LOB gerelateerde vaardigheden zoals zelfinzicht en leren ontdekken waar je talenten liggen. Het begrip 21^e-eeuwse vaardigheden is hierbij vaak genoemd.

Toch zijn er ook pilotscholen die meer uitgaan van beroepsvaardigheden. Soms is ook aangegeven dat de bijstellingen in de programma's (zoals T&T en D&P) meer focus aanbrengt en die soms ook technischer maakt. Er zijn voorts ook scholen die zich (grote) zorgen maken over een mogelijk verlies aan vak- en praktijkvaardigheden. Dat zijn vooral scholen met een sterke GL-afdeling en een duidelijk (technisch of groen) profiel.

Relatie met loopbaanoriëntatie en studiebegeleiding (LOB)

Hoewel LOB verplicht is geworden in het vmbo en het ook een belangrijk onderdeel is van de nieuwe leerweg, is de vorm en verbinding van LOB met het ppg nog heel verschillend ingericht bij de pilotscholen. De reacties lopen nogal uiteen: er zijn scholen waar LOB geïntegreerd is, maar ook waar het getypeerd wordt als 'los zand'. In de gesprekken blijkt wel dat scholen weten dat LOB een onderdeel is van het praktijkvak, maar de organisatorische lijnen met de decaan en het mentoraat zijn nog niet altijd gelegd (op het moment van het gesprek). Soms lijken het wel twee verschillende werelden: het praktijkvak en LOB. De scholen geven hier dan ook heel verschillende antwoorden: er is een programma (zoals Kompas of Simulise), vaak wordt ook verwezen naar een aanpak die op loopbaanleren is gebaseerd (Kuijpers en Meijers), er zijn doorgaande lijnen vanaf de eerste groep, er zijn coaches, men werkt met portfolio's, er is aandacht voor reflectie, maar ook: 'de decaan regelt dat'. Deze laatste opvatting geeft een redelijk geïsoleerde positie van LOB in de schoolorganisatie aan. Verschillende scholen geven aan dat men nog aan het zoeken is of dat het nog in de kinderschoenen staat.

Materialen en praktijkruimtes

Verwacht wordt dat voor een ppg een eigen ruimte nodig is met toegepaste materialen. Vmbo-scholen verschillen onderling wat betreft beschikbaarheid van praktijkruimtes, machines en materialen. Sommige vakscholen en/of scholen met een grote basis- en kaderafdeling, beschikken over uitgebreide faciliteiten en er zijn anderzijds ook mavo-scholen die een traditionele klassikale structuur hebben. Toch is in de interviews dit niet gebleken als een belangrijk aandachtspunt. Op tl-scholen was er vaak toch wel een computerruimte of praktijklokaal dat vrij snel omgebouwd kon worden voor het ppg. Vaak was daar wel een verbouwing en een investering in materialen voor nodig. Maar omdat, zoals gezegd, ook veel tl-scholen al ervaring hebben met meer activerende vormen van onderwijs, zoals het Bèta Challenge Programma was de overgang minder groot dan verwacht. Hierbij worden ook wel de middelen die voor STO beschikbaar zijn, ingezet. Daarnaast verwacht men dat praktijkleren bij bedrijven of binnen het mbo mogelijk wordt. Per saldo is de beschikbaarheid van praktijkruimtes en materialen geen belangrijk aandachtspunt gebleken in deze fase van de pilots.

Relatie met avo-vakken/ vakkenintegratie

De achtergrond van deze vraag is dat het idee is dat onderdelen van algemeen vormende vakken ook onderdeel kunnen zijn van het praktijkvak. De betrokkenheid van de avo-docenten wordt vaak als 'voorzichtig' getypeerd, maar ook 'moeizaam'. Een enkele school geeft aan dat zij te klein zijn voor vakkenintegratie. Over het algemeen wordt het praktijkvak naast de andere vakken geprogrammeerd. Als het wel lukt om een avo-docent te betrekken dan is het vaak Nederlands. Bij E&O is de leraar economie wel in beeld. Hoe de betrokkenheid van de avo-docenten bij het praktijkvak verder zal worden vormgegeven hangt ook af van de uitwerking van de Nieuwe leerweg als geheel.

Per saldo is er nu nog nergens al een onderwijskundig concept met een grote integratie van avo-vakken in het ppg. Dat ziet men vaak wel als mogelijkheid en ambitie. Maar de

uitdaging wordt nu al groot genoeg gevonden om een nieuw ppg in te richten los van de avo-vakken.

Op korte termijn is de betrokkenheid van de avo-docenten wel een uitdaging. Afhankelijk van de uitwerking van het beeld van de nieuwe leerweg, zal op langere termijn in een nieuw lesrooster ook ruimte bij de avo-vakken gevonden moeten worden voor een brede inzet op praktijkgericht leren, verwachten veel geïnterviewden.

Docenten: beschikbaarheid en benodigde vaardigheden

Weinig geïnterviewde scholen melden dat er nu een probleem is met een tekort aan bevoegde docenten voor het ppg; dat is maar op een handvol scholen een zorgpunt. Wel is vaker gemeld dat er onduidelijkheden zijn wat betreft de bevoegdheden voor bepaalde ppg's c.q. de vraag of formele nascholing noodzakelijk is.

De benodigde vaardigheden voor het verzorgen van een ppg zijn vaker een aandachtspunt bij geïnterviewden. Alle betrokkenen beseffen dat het ppg een ander programma is, met meer eigen initiatief voor leerlingen, waarvoor andere docentvaardigheden nodig zijn. Bij ongeveer twee derde deel van de scholen vinden geïnterviewden dat er extra kennis en vaardigheden in het team moeten komen, via training en cursussen of dat men nog zoekende is hoe een kennistekort kan worden aangepakt. Dat betreft meestal de veranderde rol van een docent in een ppg waarbij coachende vaardigheden van meer belang zijn. Daarnaast betreft het vaardigheden voor de samenwerking met bedrijven en het maken van praktijkopdrachten met bijpassende toetsing. De onduidelijkheid over aanvullende benodigde kennis (scholing) baart een aantal scholen wel zorgen.

Bij circa een derde deel van de geïnterviewde scholen is er nu geen behoefte aan bijscholing. Dat kan ook zijn omdat die scholing al achter de rug is. De geïnterviewden bij deze scholen beamen wel dat er andere vaardigheden nodig zijn voor een ppg, maar vinden dat de benodigde kennis en vaardigheden voldoende in het team zitten en dat het verder ook zaak is om al werkende weg te leren voor de betrokken docenten. Een enkele keer is opgemerkt dat voor elementen waarvoor de school zelf onvoldoende kennis in huis heeft, men met experts gaat werken.

De vertaling van realistische opdrachten vanuit het regionale werkveld: van bedrijfsvraagstuk naar onderwijsopdracht

De beoogde invulling van het ppg gaat uit van realistische, echte opdrachten vanuit het bedrijfsleven die als directe opdrachtgever van vmbo'ers gaan fungeren. Op zichzelf genomen zijn geïnterviewden hierover in doorsnee positief. Het opdrachtgeverschap vergroot de betrokkenheid van bedrijven en maakt het ook voor de vmbo-leerlingen realistisch en meer urgent. De leerlingen voelen zich meer 'eigenaar' en verantwoordelijk. Bovendien versterkt dit de samenwerking tussen bedrijf en school, doordat over de opdracht er contact en afstemming moet zijn. In de praktijk worstelen veel scholen nog wel met een echt, authentiek opdrachtgeverschap bij bedrijven. Ten eerste is het lastig om opdrachten te verzamelen en daartoe met voldoende bedrijven samen te werken.

Ten tweede moet een opdracht wel geschikt zijn, dat wil zeggen passen in het pgp. Vaak is daarom een bewerking of een aanpassing nodig van een oorspronkelijke opdracht. Bij veel scholen in de 30 casestudies is hierom zichtbaar dat de opdrachtgeversrol nog niet (helemaal) bij het bedrijfsleven ligt, oftewel dat er een stevige bewerking is van opdrachten dan wel dat eerdere opdrachten worden hergebruikt of dat de school zelf een opdracht formuleert. De input van of de mogelijkheden bij een bedrijf zijn daardoor vaak meer te zien als een aanleiding of een startpunt voor een opdrachtformulering door de school dan dat het bedrijf echt zelf een opdracht formuleert. Sommige scholen werken volledig met zelfgemaakte (fictieve) opdrachten. Bij alle geïnterviewden is er wel de wens om bedrijven daar meer en actiever bij te betrekken. Maar de insteek van vrij veel scholen blijft daarbij wel dat opdrachten hergebruikt moeten kunnen worden en dat er altijd een bewerking mogelijk moet zijn om opdrachten in het pgp in te passen en aan te laten sluiten bij de vaardigheden die men leerlingen wil aanleren.

Bij realistische opdrachten horen ook nieuwe vaardigheden, maar voor veel scholen is het nog een uitdaging om de ontwikkeling van die vaardigheden bij leerlingen goed te monitoren of te beoordelen. Scholen hebben allerlei methoden bedacht om de ontwikkeling en beoordeling van vaardigheden in het praktijkvak in beeld te brengen. Er wordt verwezen naar de concept eindexamenprogramma's, maar daarnaast hebben scholen ook eigen didactische materialen zoals rubrics, portfolio, en een dossier opbouwen.

Toetsing

Als het om toetsing gaat, verwijzen veel scholen naar het programma van toetsing en afsluiting (PTA) dat voor 1 oktober moest worden afgerond. Verschillende scholen geven aan dat het adequaat invullen van het PTA een worsteling is. Naast het PTA wordt ook gewezen op alternatieve manieren van toetsing en beoordeling, namelijk via rubrics, portfolio's, voortgangsgesprekken, beoordelen van presentaties.

Voor de duur van de pilotperiode is besloten dat het praktijkvak met een schoolexamen mag worden afgesloten. Aan de scholen is gevraagd wat voor afsluitend examen voor hen passend zou zijn. Vrijwel alle scholen geven aan dat zij een schoolexamen prefereren boven een centraal schriftelijk examen (CSE). Zeker gezien de verschillen tussen de scholen en de aard van het de te toetsen inhoud wordt een CSE niet zinvol geacht.

Praktijkelementen in het pgp: het profielwerkstuk en de stage

Het profielwerkstuk dat in de huidige opzet van het vmbo het gekozen profiel afsluit, zou in de Nieuwe leerweg kunnen functioneren als een afsluiting van het pgp. In het profielwerkstuk zou dan een leerling kunnen reflecteren op het pgp, wat die daarin geleerd heeft over beroepsmogelijkheden en over zijn/haar eigen mogelijkheden en wensen en tot welke keuze voor het vervolgonderwijs dit hem/haar brengt. Uit de interviews blijkt dat het profielwerkstuk nog weinig op die manier (helemaal) is geïntegreerd in het pgp, maar dat veel geïnterviewden daar wel een perspectief in zien. Gedachten zijn daarbij onder meer om van het profielwerkstuk een soort afsluitende 'meesterproef' te maken voor het pgp waarin de leerling de richting waarin die verder wil onderbouwt.

Sommige scholen betrekken ook een stage bij het praktijkvak. Momenteel is het vanwege corona moeilijk om goede stageplekken te organiseren. Als we spreken over de opdrachten dan zijn stages ook niet zo gebruikelijk bij de scholen die bij de pilot zijn betrokken. De opdrachten worden van buiten de school gehaald, er zijn wel bezoeken aan bedrijven, maar de opdrachten worden op school uitgewerkt. Er zijn wel stages, maar dan gaat het om hele korte stages. Scholen geven aan dat dit niet de eerste prioriteit was en dat dit laten wellicht meer uitgewerkt wordt.

Relatie met het havo

De meeste geïnterviewden vinden de doorstroom naar en de aansluiting op het havo een aandachtspunt in de nieuwe leerweg. Het praktijkelement dat nu wordt ontwikkeld op het vmbo, ziet men niet terug in het havo. De oriëntatie op het havo is ook afhankelijk van de schoolcultuur en de samenstelling van de school (categoraal, brede scholengemeenschap). Op sommige geïnterviewde (vak)scholen met alleen gl is de doorstroom naar havo minimaal en is enkel de aansluiting op het mbo van belang. Voor de andere scholen is het een zorgpunt dat de aansluiting van een meer praktische nieuwe leerweg op een theoretische havo mogelijk gaat schuren. Daarbij speelt ten eerste de onzekerheid mee over het aantal examenvakken dat in de nieuwe leerweg blijft. Ten tweede vinden veel geïnterviewden het logisch dat ook het havo, in navolging van het vmbo, een ppg krijgt om een doorlopende leerlijn ook in de lijn vmbo-havo te versterken. Op een aantal havo-scholen en -afdelingen zijn er al initiatieven om het praktijkgehalte op het havo te vergroten. Een wenselijk scenario is daarbij genoemd om in de hele lijn vmbo-mbo-havo-vwo praktijkvakken of routes te creëren. Dat wordt ook als wenselijk gezien vanuit het perspectief van ouders die voor hun kinderen graag de deur naar het havo (en hbo) openhouden.

Afstemming met het mbo en het bedrijfsleven

De afstemming over de nieuwe leerweg lijkt met het mbo steviger dan met andere vmbo-scholen, afgaande op de interviews. Veel vmbo-scholen hadden al een nauwe relatie met het mbo en in het kader van programma's als Sterk Techniekonderwijs kan dat nog zijn versterkt, met over en weer gastlessen en het gebruik van elkaars faciliteiten en de opzet van doorlopende leerlijnen. Soms doen leerlingen van het vmbo en het mbo samen een opdracht voor een bedrijf. Een klein aantal geïnterviewde scholen, meestal actief in een pilot D&P, meldt geen of weinig samen te werken met het mbo.

De afstemming met het bedrijfsleven is voor een substantieel deel (circa een derde) van de geïnterviewde scholen een nog moeizaam verlopend traject dat nog tijd en energie vergt. De andere scholen melden al over (redelijk) veel en goede contacten te beschikken, soms (ook) via het mbo. In dat netwerk kunnen ze nagaan of praktijkopdrachten mogelijk zijn. Dat loopt soms ook over hobbels; vaak is er wel de wens dat de relatie met het bedrijfsleven (nog) beter wordt om duurzaam praktijkopdrachten te kunnen organiseren. Men is positiever over de relatie met het bedrijfsleven als er regionale contactpersonen zijn (makelaarsfunctie). Op termijn is dat een ontwikkelpunt.

Kwaliteitszorg op de eigen school: is er sprake van monitoring op de school?

Een van de vragen ging over het kwaliteitsbeleid: is er een plan, zijn er doelen, wordt er gemonitord? De meeste scholen geven aan dat er geen doelen of een monitor zijn. Soms wordt wel verwezen naar een algemeen implementatieplan of wordt er aangegeven dat men geregeld gesprekken heeft met elkaar om te kijken hoe het gaat en of er bijgestuurd moet worden. Een enkele keer wordt ook aangegeven dat de leerlingen ook worden betrokken bij die evaluatie.

Zijn de ouders betrokken?

Een van de vragen was of de ouders ook zijn betrokken bij de ontwikkeling van de nieuwe leerweg en of de introductie van het nieuwe vak. In de meeste gevallen zijn de ouders niet betrokken. De ouders zijn meestal geïnformeerd op een voorlichtings- of informatieavond. Maar ook dit soort bijeenkomsten is door corona online ingericht. Dat biedt weinig mogelijkheden om even informeel een vraag te stellen. In een enkel geval hebben scholen ook aan ouders gevraagd of zij bijvoorbeeld vanuit hun werk betrokken zouden willen zijn. Dit levert weinig reacties op. Een enkele school geeft aan dat het praktijkvak ook in de MR is besproken; dit gaf wel enthousiaste reacties van ouders.

Deel van de leerlingen dat meedoet in de pilot en ervaringen van leerlingen

De pilot-scholen zijn vrij in hun keuze om een deel van of alle leerlingen in de pilot te laten meedoen. Enkele scholen laten direct alle leerlingen in bijvoorbeeld het derde leerjaar meedoen. Dat is met name een mogelijkheid op scholen die in de gl maar één profiel aanboden, bijvoorbeeld D&P. Ook is het een mogelijkheid op mavo's die met alle leerlingen meededen/meedoen aan programma's als 'Jonge Mavo Ondernemers' of de 'Business Mavo'. In een pilot Economie & Ondernemen kunnen dan alle leerlingen in plaats van JMO starten in de pilot E&O. Soms is er dan toch de keuze voor leerlingen tussen het oude programma of het pilot-programma. Bij grotere scholen, of scholen met meer profielen, kunnen leerlingen normaliter naast de pilot ook kiezen voor de bestaande andere profielen, bijvoorbeeld naast een pilot T&T voor een profiel zorg/Z&W.

De ervaringen van deelnemende leerlingen zijn nog niet rechtstreeks bij hen onderzocht. De geïnterviewden bij pilot-scholen melden wel dat de deelnemende leerlingen overwegend enthousiast zijn en graag (ook) praktisch willen leren.

Mogelijke impact op leerlingstromen

Met geïnterviewden is besproken wat de (mogelijke) impact van de nieuwe leerweg kan zijn op de leerlingstromen binnen het vmbo en na het vmbo. De mogelijke impact op stromen binnen het vmbo wordt verschillend beoordeeld. Dat hangt ook samen met de visie op de uiteindelijke vormgeving van de nieuwe leerweg: gaat de

tl meer lijken op de gl of verandert juist de gl rigoureu en wordt die onderdeel van een heel nieuwe leerweg? In het eerste scenario hoeft er weinig te veranderen, maar in het scenario dat de gl flink verandert, kan het zijn dat de meer praktisch ingestelde leerlingen die nu voor de gl kiezen, voortaan voor de kaderberoepsgerichte leerweg kunnen gaan kiezen. Per saldo is het voor veel geïnterviewden nog gissen wat de impact op de leerlingenstromen in het vmbo gaat zijn. Wat betreft de keuze voor het vervolgonderwijs zou de nieuwe leerweg de keuze voor het mbo kunnen stimuleren boven het havo, maar ook dat is nog gissen.

Ondersteuning door SLO/duidelijkheid vanuit OCW

Veel geïnterviewden melden dat er nog onduidelijkheden voor hen in het traject zitten. Die onduidelijkheden zijn logischerwijze het grootst bij de scholen die een licentiegebonden programma als pilot willen gaan aanbieden. De start daarvan is een jaar uitgesteld en de concept examenprogramma's zijn later dan de andere opgeleverd.

De SLO biedt voor alle scholen in de pilot een uitgebreide ondersteuning, door middel van een community (digitale uitwisseling), een nieuwsbrief en instructiedagen. Die instructie heeft door corona noodgedwongen online plaatsgevonden. In oktober 2021 was de eerste live bijeenkomst. De meeste geïnterviewden vinden het aanbod van informatie veel, maar zijn niettemin wel (redelijk) tevreden over de informatie en de antwoorden op vragen die zij van SLO krijgen.

Concluderend

De scholen zijn in september 2021 gestart met het aanbod van een pgp in het derde leerjaar. Veel scholen zoeken daarbij nog naar een goede invulling, waarbij een betekenisvolle realistische context, die is afgeleid uit vraagstukken in het bedrijfsleven leidend is. Er is veel aandacht gegaan naar de inrichting van het pgp, zowel de inhoud als de didactiek, de contacten met het bedrijfsleven en de interne organisatie (het betrekken van leraren). Het concept eindexamenprogramma van SLO was voor veel scholen een steun in de rug. Het is opvallend dat een belangrijk deel van de pilotscholen kon voortbouwen op bestaande werkwijzen die gebruikmaken van meer activerende didactiek en realistische contexten zoals de Tech-mavo. Mogelijk hebben scholen met ervaring in deze programma's ook juist gereageerd op deelname aan de pilot. De scholen hebben zich geconcentreerd op de organisatie van het pgp en maken de keuze om bepaalde (meer ambitieuze) onderdelen later uit te werken, zoals de integratie met LOB of de betrokkenheid van de avo-docenten, de integratie van het profielwerkstuk en de stages. Daarnaast zijn er ook nog gemeenschappelijke onduidelijkheden, zoals de uitwerking van de gehele nieuwe leerweg, de bevoegdheden, de eindexaminering, ontwikkeling van andere praktijkgerichte vakken, en de verbinding met het havo.

Een aanbeveling zou kunnen zijn om te streven naar meer transparantie in de vorm van een inhoudelijk implementatieplan van de landelijke begeleiding, ook wat betreft planning.

In december 2021 hebben alle pilotscholen een voortgangsrapportage ingeleverd. Deze rapportage betrof de voorbereidende periode vanaf januari 2021 tot en met de eerste maanden van het schooljaar 2021-2022. In februari 2022 zijn de rapportages door DUS-I beschikbaar gesteld voor een analyse.

In totaal hebben 117 scholen een voortgangsrapportage ingediend. Zeventien scholen hebben uitstel voor de rapportage aangevraagd, zij leveren eind 2022 een rapportage in. De nieuw aan de pilot toegevoegde vier vavo-scholen zijn logischerwijze (zijn nog niet gestart) nog niet meegenomen in deze rapportage. Voorts zijn twee pilot-scholen gestopt en zijn de deelnemende scholen in Lelystad samengegaan.

Elke voortgangsrapportage is gelezen en separaat beoordeeld en op thema's gescoord door twee onderzoekers. Daarna zijn verschillen in scores vergeleken en besproken en is zo nodig een definitieve score vastgesteld. Op deze basis hebben de beide onderzoekers elk een overkoepelend verslag gemaakt dat vervolgens is geïntegreerd tot het voorliggende verslag.

Dat verslag is hierna geordend aan de hand van een aantal duidelijk herkenbare thema's, zoals de impact die de coronapandemie heeft gehad op de voortgang van de pilot.

Impact corona

De pilot-scholen melden een wisselende impact van corona. Een deel van de rapportageperiode betrof ook de *voorbereiding* van het pgp (januari - juli 2021) waarmee corona vooral effect kon hebben op het overleg binnen een school, doorgaans tussen uit leraren en teamleiders.

Bij ongeveer de helft van de pilot-scholen heeft corona nauwelijks of niet tot vertragingen geleid en wordt vooral gemeld dat de *vorm* waarin men samenwerkte anders was (online in plaats van overleg op locatie). Bij andere scholen is zichtbaar dat er in meer of mindere mate vertragingen waren op vooral drie punten. Ten eerste bij de *opbouw van contacten* in de regio; vooral de contacten met het bedrijfsleven en ook met mbo hadden onder corona te lijden. Het elkaar niet kunnen ontmoeten leidde in deze regio's tot vertragingen. Ten tweede is meermaals genoemd dat de *scholing* van docenten te lijden had onder de beperkende maatregelen vanwege corona. Ten slotte zijn in veel regio's *concrete activiteiten voor leerlingen* zoals bedrijfsbezoeken en excursies uit- of afgesteld. Soms is in het algemeen gesteld dat vanwege corona de aandacht bij betrokkenen simpelweg meer naar andere zaken ging.

Bij (slechts) enkele scholen is gemeld dat de impact van corona groot was (*'vrijwel alles is vertraagd of uitgesteld'*). Anderzijds is ook meermaals gemeld dat corona tot creatieve andere oplossingen dwong, die soms waardevolle aanvullingen bleken.

Knelpunten en belemmerende factoren

De pilot-scholen noemen verschillende knelpunten en belemmerende factoren bij de ontwikkeling en uitvoering van de pilot. Ongeveer de helft van de scholen noemt dat er in het algemeen een tekort aan personele capaciteit voor het ppg is. Soms betreft dat (ook) een gebrek aan specifieke expertise ten aanzien van aspecten van het ppg, zoals opdrachten maken en die beoordelen en het samenwerken en het contacten leggen met bedrijven. Vrij vaak (door een kwart van de scholen) zijn bij de capaciteitsproblemen ook personele wisselingen en ziekte in het team als oorzaken genoemd. Verzwarende factor is dat ongeveer een kwart van de scholen benoemt dat werken aan het ppg tegenviel in de zin dat het veel tijd, meer dan verwacht, kostte.

Door ongeveer een derde van de scholen is daarbij nog als een complicerende factor genoemd dat het ppg *anders uitviel dan men verwacht had*. Betrokkenen bij die scholen hadden verwacht dat het ppg meer zou lijken op de bestaande uitvoering van de profielen in de gemeente leerweg vmbo. Het ppg bleek echter 'heel anders' te zijn, wat nogal eens tot (forse) bijstellingen en vertragingen leidde. Dit is vooral zichtbaar bij licentievrije profielen als D&P.

Los van personele knelpunten en tijdgebrek zijn de volgende drempels vrij vaak genoemd. Ongeveer een kwart van de scholen meldt expliciet problemen te hebben of gehad te hebben met de *inroosting* van het ppg. Ook de uitdaging om geschikte ruimte te vinden of lokalen aan te passen, is meermaals (door ongeveer 1 op de 6 scholen) genoemd. Dat speelt vaker bij de technisch georiënteerde ppg's. Bij die meer technisch gerichte ppg's speelt bovendien vrij vaak een bijzonder punt dat mede een gevolg is van corona en de wereldwijde tekorten aan grondstoffen en chips: meermaals melden zij dat materialen en apparatuur niet of vertraagd geleverd zijn. Ten slotte is nog vermeldenswaardig dat sommige scholen (5-10) melden dat de basisvaardigheden van leerlingen tekortschieten om op niveau met het ppg te beginnen. Die basisvaardigheden moeten dan eerst worden verbeterd.

Bevorderende factoren

Bij de door scholen gemelde bevorderende factoren zijn enkele duidelijke rode draden te zien. Veel scholen (zo'n 4 op de 10) melden dat ze al ervaring hadden met praktijkgerichte programma's. Bij ongeveer de helft van die scholen betreft dat ervaring met het Bèta Challenge Programma, Jonge MAVO Ondernemers of Onderzoekend & Ontwerpend leren en dergelijke. In een aantal gevallen wordt daarom ook genoemd dat het ppg goed aansluit bij de visie van de school. Bij de pilot-scholen met een ppg T&T komt heel vaak voor (bij een duidelijke meerderheid, in totaal 24x) dat er al ervaring was met een T&T-programma. Een belangrijke nieuwe ontwikkeling die het ppg een positieve zet geeft, is het programma Sterk Techniekonderwijs (STO) waarin regio's samenwerken aan goed en duurzaam technisch (voorbereidend) beroepsonderwijs. Met name voor de technische georiënteerde ppg's is dit een steun gebleken (in totaal door 1 op de 6 scholen genoemd).

Tweede rode draad is dat er vrij vaak expliciet melding wordt gemaakt van enthousiasme in het docententeam (ongeveer een kwart van de scholen) en/of enthousiasme bij de leerlingen (bij ongeveer 1 op de 6 scholen). Dit betekent overigens niet dat er bij

scholen die dit niet melden er geen enthousiasme is. Anderzijds wordt weinig melding gemaakt van geringe belangstelling bij leerlingen of van een ongemotiveerd team.

In totaal zijn als bevorderende factoren te omschrijven:

- Enthousiasme binnen de school, vaak verbonden met reeds bestaande ervaring met praktijkonderdelen en een onderwijsvisie die past bij het pgp.
- Ontwikkeling makelaarsfunctie voor contacten in de regio. Sommige scholen melden dat de aanstelling van een bedrijvenmakelaar/-netwerker een positieve impuls gaf aan de samenwerking met werkgevers. In het verband van STO is er in de regio ook vaak al ervaring met of de intentie om zoiets op te zetten.
- Steun en betrokkenheid schoolleiding.
- Tijd en ruimte om ontwikkelingen met elkaar te bespreken en ontwikkelen.
- Continuïteit in het team.

Zitten de pgp's op schema?

Ondanks corona, opstartproblemen en de beschreven knelpunten en belemmerende factoren liggen de meeste regio's blijkens de voortgangsrapportages redelijk tot goed op schema met de ontwikkeling en de uitvoering van het pgp. Daar waar men aangeeft niet helemaal op schema te zijn, geeft men aan dat sommige activiteiten vooruitgeschoven zijn. Wensen liggen er vaak nog wel bij de uitbouw van de contacten en de samenwerking met het mbo en met het bedrijfsleven, soms gaat het ook om inrichting van de praktijkruimte binnen de school.

Aandelen gestarte leerlingen in de pgp's

Het pgp is vaak (bij meer dan de helft van de scholen) een *keuzevak* voor leerlingen, maar dit is ook afhankelijk van de grootte van de school. Scholen laten soms leerlingen bewust kiezen om met een gemotiveerde groep te kunnen beginnen. Een enkele pilot is hierdoor vertraagd omdat er maar vier aanmeldingen waren. Bij ruim een derde van de scholen doen alle leerlingen mee en ook komt het voor dat alle leerlingen in één of enkele klassen/groepen meedoen en de andere leerlingen niet. Er is dan voor individuele leerlingen geen keuze, maar niet alle leerlingen doen dan al mee.

Er is een grote variëteit in het aantal leerlingen dat deelneemt: van circa 10 tot wel 150 leerlingen. Vooral scholen die met kleinere groepen zijn gestart, zien wel een taakverzwaring zodra het aantal leerlingen dat meedoet aan het pgp wordt opgeschaald, of als het pgp ook in het vierde leerjaar gaat draaien.

Bevoegdheden en behoeften aan scholing voor docenten

De meeste scholen melden geen (grote) problemen met de bevoegdheden van docenten. Dit betekent dat de leraren meestal tweedegraads zijn bevoegd. Soms zijn wel de onduidelijkheden genoemd die er nog zijn rond de vereiste bevoegdheden voor bijvoorbeeld het pgp T&T. Bij een klein deel van de scholen zijn er (soms reeds opgeloste)

wervingsproblemen en openstaande vacatures. Bij verschillende scholen wordt ook de inzet van Technische onderwijsassistenten (TOA's) genoemd als betekenisvolle leden van het team. De behoefte aan scholing van de betrokken docenten is er bij veel scholen, maar dit wordt weinig als een knelpunt gemeld. Vaak is de scholing al afgerond. Corona heeft wel zoals aangegeven bij een aantal scholen voorgenomen scholing van docenten belemmerd.

Samenwerking tussen vmbo-scholen

De meeste scholen hebben contacten met andere scholen in de regio of binnen de eigen stichting of via andere netwerken zoals STO en praten dan (ook) over het pgp. Dit is met name gericht op ervaringen delen en kennis en informatie uitwisselen. Bij een deel van de scholen is die kennisdeling nog in opbouw. Verdergaande samenwerking komt nog weinig voor. Als die er is, dan is STO een belangrijke context, bijvoorbeeld om praktijkruimte te delen of om de benadering van bedrijven regionaal te coördineren. Belemmerende factoren voor deze samenwerking zijn onder meer dat de andere vmbo-scholen te ver weg zijn of dat scholen een ander profiel of pilot hebben.

Samenwerking met mbo

Veel vmbo-scholen hadden al goede contacten met een mbo-instelling in de buurt, bijvoorbeeld voor de doorlopende leerlijnen vmbo-mbo en in verband van STO. Bij ongeveer een derde deel tot de helft van de scholen is de samenwerking met het mbo wel nog een aandachtspunt en een aspect waarop men extra wil inzetten. Vaak zijn er dan wel al gesprekken geweest en is het contact dus al gelegd. Maar in de rapportages spreken de pilotscholen ook nog geregeld over 'voornemens' tot benadering van het mbo. Een klein deel van de scholen meldt dat de samenwerking en het contact met het mbo nog stroef gaan en ook vanwege corona vertraging hebben opgelopen. Echte samenwerking, bijvoorbeeld waarbij vmbo-leerlingen en mbo-studenten samen meewerken aan een project, is maar enkele keren in de rapportages beschreven.

Samenwerking met bedrijfsleven

De samenwerking met het regionale bedrijfsleven ten behoeve van opdrachten, praktijkoriëntatie en praktijkervaring opdoen, is een belangrijk kenmerk en doel van de pgp's. Ruim de helft van de scholen meldt dat er voor de pilot al een goede samenwerking was met regionale werkgevers, vaak geholpen door al eerder opgebouwde netwerken in de regio. Iets minder dan de helft van de scholen is hierin wat minder of veel minder ver. Bij hen is er de wens om het netwerk te verstevigen en/of uit te breiden. Bij de afstemming met het bedrijfsleven is het soms nog wel zoeken naar de juiste verhoudingen, zo zijn er restricties in het bezoeken van een bedrijf (groepjes van 12) of moeten de verwachtingen over de leerlingen worden afgestemd. Bij sommige scholen (minder dan een kwart) is dit duidelijk nog in de beginfase. Sommige scholen melden, zoals al aangegeven, dat de aanstelling van een bedrijvenmakelaar/-netwerker een positieve impuls gaf aan de samenwerking met werkgevers. Die scholen verwachten ook dat het onderhouden van de contacten met de bedrijven een continu aandachtspunt blijft.

De samenwerking met werkgevers is redelijk gevarieerd: het gaat ook om verzorgingshuizen, een gemeente, het waterschap, de kringloopwinkel, et cetera.

Samenwerking met havo

De samenwerking en afstemming met het havo is vooral zichtbaar bij vmbo-afdelingen die onderdeel zijn van een brede scholengemeenschap met ook een havo-afdeling. Het contact bestaat dan meestal uit elkaar informeren. Soms is de havo-afdeling ook bezig met een praktijkgericht programma.

Impuls van het pgp op LOB

De relatie met LOB wordt meestal (in ongeveer twee derde deel van de rapportages) niet of heel kort en neutraal behandeld. Als LOB wel genoemd wordt, is meestal duidelijk dat LOB een belangrijke component is in het pgp. Enkele keren wordt LOB gepresenteerd als de kern van het pgp. Soms is de decaan lid van de werkgroep pgp. Meermaals is gemeld dat het LOB-programma is of wordt herschreven en (beter) wordt geïntegreerd in het pgp. Dan sluit het pgp ook aan bij een doorgaande lijn van groep 1 tot en met 4. De schoolvisie is dan doorgaans dat als er in klas 3 moet worden gekozen voor praktijkgerichte componenten, de leerlingen in de onderbouw door middel van een brede oriëntatie daarop voorbereid moeten worden.

Per saldo blijft echter als hoofdbeeld staan dat er in de meeste voortgangsrapportages weinig tot geen aandacht is voor LOB.

Beschikbaarheid en bruikbaarheid praktijkruimte voor het pgp

In de meeste scholen is – wel vaak na de nodige aanpassingen en investeringen - de praktijkruimte nu geen probleem. Wel voorzien sommige scholen op termijn, zodra alle leerlingen mee gaan doen aan een pgp, nieuwe capaciteitsproblemen. Het begrip praktijkruimte wordt voor de verschillende pilot-scholen wel verschillend ingevuld: soms gaat het om een leerplein, waar de leerlingen met laptops samen kunnen werken, maar het kan natuurlijk ook gaan om lokalen met technische apparatuur.

Bij een minderheid van de scholen (ongeveer 1 op 6) was ten tijde van de voortgangsrapportage de praktijkruimte nog wel een aandachtspunt, waarbij er ofwel nog gezocht werd naar (extra) ruimte ofwel er nog aanpassingen en verbouwingen nodig waren. In enkele gevallen was de ontwikkeling van de praktijkruimte onderdeel van een grotere verbouwing van de gehele school of een vleugel.

Waar wordt het pgp uitgevoerd?

Vrijwel alle scholen voeren het merendeel van het pgp binnen de eigen school uit. Soms wordt er gebruik gemaakt van voorzieningen bij een mbo-instelling of bij een andere

vmbo-school. Het bedrijfsleven heeft vooral een rol ten behoeve van korte excursies en heel soms korte stages en voor een uitleg ter plekke over een praktijkopdracht. De uitwerking en uitvoering gebeuren dan overwegend in de praktijkruimte binnen de school en niet bij een bedrijf of elders op locatie.

Uit de rapportages wordt niet duidelijk of men zich hierin heeft beperkt door corona, of dat het een voornemen is om in andere omstandigheden wel meer op locatie te werken. Het lijkt erop dat het in eigen lokaal organiseren van het pgg ook bijdraagt aan de overzichtelijkheid en beheersbaarheid van het nieuwe vak.

Uitgaven

Op basis van het overzicht van de uitgaven van het afgelopen jaar ten opzichte van de begrote kosten, blijkt dat 88 pilot-scholen minder hebben uitgegeven dan begroot. Dertien hebben meer uitgegeven en bij tien scholen is evenveel uitgegeven als er is begroot. Bij een enkele school zijn de gemaakte kosten niet duidelijk. Bij de onderbesteders hebben veel pilot-scholen maar iets minder uitgegeven dan begroot, maar er is ook een paar scholen die veel minder (25 tot 50%) hebben uitgegeven. Men verklaart dit veelal door een verlate aanschaf van materialen en een verlate opstart door corona.

Concluderend

Deze voortgangsrapportage betrof de periode januari 2021-december 2021. Daarmee betrof het grootste deel van de periode de voorbereiding op de start van het nieuwe schooljaar met het nieuwe vak. De pilot-scholen hebben zich daarbij gericht op de inrichting van het vak. Corona heeft de scholen wel belemmerd, maar toch geven de meeste pilot-scholen aan dat ze op schema zijn. Vooral de relaties met mbo-instellingen en het bedrijfsleven kunnen in betere omstandigheden nog verder uitgewerkt worden. Aandachtspunten blijven ook de relatie van het pgg met LOB en de onduidelijkheden over bevoegdheden van docenten. Dat een aantal activiteiten is opgeschoven, blijkt ook uit de vergelijking van feitelijk gemaakte kosten en de begroting die bij veel scholen in het afgelopen jaar een (lichte) onderbesteding laat zien.

Komende jaren loopt het monitor- en evaluatieonderzoek door, waarbij we gedurende de pilots (naar verwachting tot en met 2025) gelijktijdig een procesevaluatie en een (effect)monitor uitvoeren. De procesevaluatie is een kwalitatief onderzoek met jaarlijks dertig casestudies waarin nagegaan wordt wat er gebeurt in de scholen en welke verklaring hiervoor gevonden kan worden. In de casestudies wordt gebruik gemaakt van diverse onderzoeksmethoden (o.a. interviews, vragenlijsten, documentanalyse). Het vragenlijstonderzoek zetten we naast de casestudies ook uit bij alle andere projectleiders binnen vmbo-scholen voor het praktijkgerichte programma. De (effect) monitor gaat in op kwantitatieve resultaten, zoals doorstroom en studiesucces in mbo en havo. De inzichten die voortkomen uit de verschillende deelonderzoeken worden uiteindelijk verwerkt in een eindrapport, dat de basis vormt voor een plan voor opschaling naar alle vmbo-scholen in Nederland.

